

Теоретико-методологічні засади використання інформаційних технологій як оцінки якості освіти відображено в статтях Л. Яковлевої, Є Заманилової, О. Грабана. Вивчення можливостей комп'ютерного тестування стало об'єктом дослідження А. Демидової, Г. Ковтонюк, Ю. Імейкіної, Н. Лобач, О. Сілкової, Н. Тронь та ін.

Проте в науково-педагогічній літературі відсутнє спеціальне дослідження цієї проблеми, пов'язане з навчанням учнів у початковій школі.

Метою цього розділу є з'ясування місця і ролі інформаційних технологій у формуванні ключових компетентностей молодших школярів на уроках української мови та літературного читання.

У 2007 році було прийнято Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [15], у якому йдеться про забезпечення функціонування єдиного інформаційного простору в усіх освітніх і наукових закладах України. Інформаційний простір для учнів середніх загальноосвітніх закладів за традиційними методами навчання, як правило, створюється через повідомлення учителя та друкованих носіїв (підручників, словників, довідників, енциклопедичної літератури тощо). Однак за сучасними вимогами, що ставляться перед школою, інформаційний простір для школярів здійснюється із залученням до освітнього процесу електронних джерел засобами Інтернет-технологій, комп'ютерних навчальних програм. З їхньою допомогою розв'язується ціла низка методичних завдань:

- 1) доступ до автентичної інформації сприяє ефективно формувати в учнів уміння різних видів читання й аудіювання текстів – навчальних, ознайомлювальних, пошукових, переглядових;

- 2) створення справжнього мовного середовища в умовах аудіо-, відео-конференцій, чатів, листування електронною поштою), розвиває необхідність грамотно спілкуватися з іншими мовцями; розвиток комунікативних навичок культури спілкування;

3) уміння шукати різну інформацію в електронних джерелах удосконалює навички інтерпретувати усне (писемне) висловлювання на одну й ту ж тему [16, с. 130-135].

Крім цього, використання інформаційних технологій в освітньому процесі спрямоване на вироблення в учнів уміння постійно вчитися, постійно перебувати в активному процесі пізнання, починаючи з уроків у початковій школі.

У Концепції «Нова українська школа» [17, с. 6] особлива увага звертається на формування основних ключових компетентностей у школярів, серед яких одне з центральних місць посідає володіння вміннями самостійно вчитися, використовувати різні способи пошуку потрібної інформації в різних джерелах, у тому числі за допомогою комунікативно-інформаційних технологій, самостійно працювати з інформацією, поданою в різних формах.

Як справедливо зауважує О. Савченко, саме в початкових класах молодші школярі мають розвинути бажання навчатися протягом усього життя. На думку вченої, «мотиваційний компонент уміння учнів учитися є базовим для їх становлення як суб'єктів навчання» [18, с. 85 – 97].

Якщо учень молодших класів проявляє зацікавленість, інтерес до навчання, бажання знати більше, добре розібратися у виучуваному матеріалі, то процес пізнання світу буде для нього легким, приємним і корисним для подальшого здобування знань. Щоб зацікавити школяра, зробити його вмотивованим, О. Савченко пропонує вчителю вдаватися до використання мотиваційної функції підручника [Там само]. Продовжуючи цю думку, це може стосуватися й інших засобів навчання.

На наш погляд, мотиваційна функція чітко виражена в інформаційних комп'ютерних технологіях, побудованих на текстовому матеріалі, практичних завданнях пошукового, дослідницького, ігрового характеру. Останнім часом спостерігається особливе поживлення у використанні в освітньому процесі індивідуального підходу. Саме через роботу з персональним комп'ютером учень має унікальну можливість, виконуючи класні чи домашні завдання, успішно

реалізувати індивідуальний підхід до навчання.

Оскільки запровадження інформаційних технологій на всіх рівнях навчання у середній загальноосвітній та вищій школі є революційним проривом і носить чітко виражений перспективний характер і має подальшу реалізацію в дорослому професійному житті особистості, то закладати підґрунтя формуванню вмінь учнів роботи з комп'ютером з метою отримання нової навчальної інформації, нових результатів науково-дослідницької діяльності у вітчизняній і світовій науці варто вже в період навчання учнів у початкових класах.

Серед основних рис портрета випускника початкової школи, створеного відділом початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, має бути прагнення молодшого школяра до самонавчання, розуміння його як умови власного розвитку [19, с. 5.]

У ході дослідження нами проведено анкетування учнів 3-4 класів кількох черкаських загальноосвітніх шкіл, метою якого було встановити, чи використовують учителі на уроках української мови інформаційні технології. Учням необхідно було вибрати відповіді на такі запитання:

1. Чи виконували ви навчальні завдання на уроках української мови, користуючись комп'ютерними програмами:

- а) так, 1-2 рази на місяць;
- б) рідко, 1-2 рази на рік;
- в) не виконували зовсім.

2. Якщо вам на уроках української мови пропонували виконати завдання на комп'ютері, то це були:

- а) тести для читання й переказування за змістом;
- б) вправи з граматичним завданням;
- в) завдання на пошук нової інформації.

3. Чи виконували ви комп'ютерні завдання з використанням інших інформаційних джерел:

- а) так, зі словником;

б) так, з енциклопедією, довідником;

в) ні.

В анкетуванні взяло участь 150 молодших школярів. Обробка отриманих результатів засвідчила, що вчителі початкових класів рідко вдаються до використання інформаційних технологій на уроках рідної мови. Відповідаючи на перше запитання анкети, 72,3% школярів зазначили, що інформаційні технології не використовуються зовсім. 16,4% учасників анкетування вказали, що на уроках української мови виконують вправи на основі комп'ютерних програм рідко, 1-2 рази на рік, і лише 11,3 % це роблять частіше, 1-2 рази на місяць. У відповідях на друге запитання учнями підкреслено той факт, що найчастіше вчителі пропонують електронні тексти для читання та аудіювання (79,2%), значно рідше – вправи з граматичним завданням (20,8%) і зовсім не використовують завдання пошукового характеру. Вибираючи правильну відповідь на третє запитання, молодші школярі зазначили, що не виконували електронні завдання з використанням інших інформаційних джерел. Таку відповідь дали 92,2% респондентів, 7,8% учнів пригадали, що виконували вправу з використанням словника.

Результати проведеного анкетування показали ігнорування вчителями початкової школи інформаційними технологіями. Крім цього, нами було проведено бесіду з учителями початкової освіти, у ході якої ми з'ясували причини, чому в освітньому процесі рідко або майже не використовують комп'ютерне навчання.

Серед причин було названо відсутність розроблених комп'ютерних навчальних програм фахівцями, недостатній рівень володіння методикою самостійного створення електронних завдань, низьке забезпечення класних приміщень сучасними комп'ютерами, обмежений доступ до Інтернет ресурсів. Це і спонукало нас до пошуку шляхів подолання цих причин.

У формуванні рис портретної характеристики випускника початкової освіти важливу роль відіграватимуть різноманітні вправи з використанням інформаційних комп'ютерних технологій. Вправа – це поширений традиційний

метод навчання, сутність якого полягає в багаторазовому виконанні усних чи письмових дій, видів навчальної діяльності, спрямованих на вироблення стійких практичних умінь і навичок.

С. Данилюк вважає, що вправа як традиційний метод навчання постійно змінюється, удосконалюється, особливо з розширенням спектру засобів навчання. Автор, розглядаючи типи вправ з використанням комп'ютерних ресурсів, пропонує таку класифікацію:

1. Вправи на формування мовленнєвої компетентності (спрямовані на критичне читання й аудіювання).

2. Вправи на сприйняття інформації з Інтернету (сприйняття електронного тексту (швидкочитання), на структуроване сприйняття інформації, здогадування, передбачення змісту інформації) [16, с. 298].

Як відомо з методики роботи над текстом, існує кілька її етапів: виконання передтекстових завдань, розв'язання текстових завдань (власне робота з текстом), виконання післятекстових завдань. Комп'ютерні тексти, на відміну від друкованих варіантів у підручниках, можуть подаватися не в готовому вигляді (з пропусками фрагментів, слів, з деформованими елементами) для того, щоб учень відчув себе співавтором, творцем інформаційного повідомлення, творчою особистістю.

Передтекстові завдання до електронних текстів мають сформулювати мотивацію для подальшої праці учня над текстом, зацікавити темою, проблемою, що розглядається в тексті. Наприклад, учням другого класу на уроці української мови під час вивчення теми «Будова слова» пропонується текст вірша «Про дружбу» Ю. Турчини, вивівши його на монітор комп'ютера, з такими передтекстовими завданнями у формі запитань і відповідей. Учням потрібно після кожного запитання на місці пропусків набрати і ввести відповіді, але спочатку прочитати вірш.

Передтекстові завдання

1. Як ви розумієте слово «дружба»?

2. Чи вмієте ви дружити? Назвіть свого найкращого друга (подругу) _____

3. Чи часто ви сваритеся? Після сварки хто перший йде на примирення: ви чи ваш друг (подруга)? _____

Про дружбу

Дружба – це не просто слово,

Поруч ми не випадково,

Весело нам разом грати,

Розмовляти і гуляти!

А як трішки **посварились** –

За хвилину **помирились!**

Памятати мусиш ти –

Дружбу треба берегти!

Ю. Турчина

Другий етап (власне робота з текстом) передбачає й критичне осмислення його змісту, встановлення асоціативного ряду, аналіз конкретної ситуації, установлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Але оскільки текст використовується на уроці мови, то в роботі над ним безперечно слід вдаватися до розв'язання мовних чи мовленнєвих завдань. Електронний текст «Про дружбу» пропонується до теми «Будова слова», тому текстовими завданнями можуть бути такі:

1. Знайдіть у тексті слово і впишіть його у подану схему

(корінь +закінчення, корінь + суфікс)

2. Виберіть правильний варіант схеми розбору до слова «дружба»

а) корінь + закінчення; б) префікс + корінь + закінчення; в) корінь + суфікс + закінчення.

3. У виділених словах визначте і впишіть префікси.

Післятекстові завдання повинні спонукати молодших школярів до творчого переосмислення, перспективного використання текстового матеріалу в контексті виучуваної мовної теми. Наприклад, перед учнями постає завдання:

1. Запропонуйте приклади з вірша для аналізу слів, у яких відсутнє закінчення.

2. Підготуйте текст-привітання для свого найкращого друга, починаючи словами: *Любий(а) друже (подруго)!*

Ефективними є комп'ютерні вправи на формування вмінь швидкісного читання, виділення в тексті слів, які учням невідомі за лексичним значенням, на добір синонімів до відомих лексем або ж омонімів, антонімів, багатозначних слів тощо. Наприклад, на етапі закріплення нових знань і формування практичних умінь та навичок з теми «Синоніми» (3 клас) на сайті розміщуємо текст із завданням швидко його прочитати і вписати на місці пропусків синоніми:

Осінь

По садах і скверах бродить (____) жовтокоса осінь. Зазирає (____) у вікна позолотою дерева й трави. Зриває тоненькі жовті листочки й кружляє їх у казковому (____) танці.

Або вивчаючи тему «Омоніми», пропонуємо вправу на пошук у реченнях антонімів. Необхідно пояснити лексичне значення підкреслених слів і перевірити за шкільним коротким тлумачним словником їхнє значення.

*У годівничку для **вівсянки** ми підсипали **вівсянки** (з журналу). Дув холодний місяць **лютій**, лис ходив **голодний**, **лютій** (А. Качан). Молоді **лисички** бігали в лісі й зривали **лисички** під деревами й кущами (О. Іваній).*

Під час роботи над цією вправою бажано навчити учнів користуватися електронною версією цього словника. Молодші школярі формують уміння при потребі «вийти» з тексту вправи, відкрити інше електронне джерело, знайти відповідну словникову статтю й уточнити лексичне значення виділених у тексті слів, закрити джерело й повернутися знову до тексту вправи.

Цікавим для учнів початкової школи можуть бути й вправи навчально-пошукового спрямування, які сприяють виробленню в учнів умінь шукати потрібну інформацію на Інтернетівських сайтах. Пропонуємо четвертокласникам ознайомитися з електронним текстом з випущеною навмисне інформацією. Учням необхідно швидко проглянути текст, а потім знайти нові відомості про Вавилонську вежу з інших електронних джерел і вставити на місці пропуску 2-3 речення про історію, пов'язану з легендою про будівництво цієї вежі.

Спільна мова

Згадаймо історію про Вавилонську

вежу _____

Поки будівничих об'єднувала спільна мова, вони працювали злагоджено й уміло. Коли люди заговорили різними мовами, будівництво припинилося, бо будівничі один одного не змогли зрозуміти.

І усім нам слід усвідомити, що збудувати вільну й незалежну Україну, треба, щоб люди були об'єднані однією, материнською мовою (За Н. Зубицькою).

Використання текстів в електронному варіанті (на комп'ютерних сайтах з електронних підручників тощо) ефективно сприяє виробленню в молодших школярів уміння сприймати й запам'ятовувати інформацію швидко й миттєво реагувати на попутні завдання, що передують чи супроводжують текст, або викликають подальші роздуми в учнів. Наприклад, перед текстом поставлено декілька покрокових завдань:

- 1) швидко прочитайте текст і виявіть у ньому речення, які розкривають його тему;
- 2) вкажіть, що виражає назва тексту – тему чи головну його думку;
- 3) короткими реченнями або словосполученнями перекажіть зміст прочитаного;

4) запропонуйте свою назву тексту.

З часом завдання можна ускладнювати, збільшуючи питому вагу творчого пошуку молодших школярів, прояву їхньої самостійності. Розглянемо для прикладу електронний текст і завдання до нього:

Швидко прочитайте казку й виберіть з тексту виділене слово чи словосполучення, що найбільше відповідає її назві, перед текстом напишіть цю назву

*Маленька **жовтобока пташка** сьорбала водичку з калюжі. Їй було сумно й самотньо. Вона незчулася, як відбилася від стаї. Їй зовсім не хотілося пити цю брудну воду, але треба було вгамувати свій страх і подумати, що робити далі. Аж ось відчула, що хтось нахилиється над нею. Зазвичай пташка б швидко злетіла і тільки б бачили її. Але це був не той випадок. Чийсь дитячі рученята підхопили пташку і ніжно пригорнули до себе.*

- *Ти така малесенька й самотньо. Де твої батьки?*

- *Не знаю, - відповіла пташка, - я пошукала б, якби неперебита лапка. Мені важко злітати, тому й сиджу тут біля калюжки.*

- *А хочеш пожити в мене, поки загоїться лапка? – запитав хлопчик.*

- *Хочу, але боюся. Раптом твої домашні будуть тебе лаяти.*

- *Не бійся. Я живу з дідусем. Він лісничий, вдома буває рідко. Він навіть і не помітить твоєї появи. Ти житимеш у стрісі над нашою хатинкою. Ну що, згода?*

- *Згода. Ти дуже добрий хлопчик. Ти мене врятував.*

Так почалася дружба маленького хлопчика й пташеняти.

(В. Дмитренко)

1). Знайдіть у тексті речення, яке відповідає на запитання «Чому пташка не може літати?»

2). Що можна сказати про хлопчика, який запропонував допомогу пташці?

3). Опишіть своїми словами маленьку пташку.

4). Відомо, що птах не може злетіти, коли пошкоджене крило, а не лапка. Чому ж пташеня так сказало хлопчику про свою ситуацію?

Інформаційні технології під час проведення інтегрованих уроків у початковій школі.

У сучасних умовах розвитку початкової загальної освіти пріоритетним завданням є мотивація та позитивне ставлення дитини до навчання. Тому гостро постає проблема пошуку нових підходів до освітнього процесу з метою реалізації актуальної проблеми – формування інтересу дітей до навчання для забезпечення всебічного і гармонійного розвитку їхньої особистості.

Сучасному вчителю слід звернути увагу на такі методичні явища як міжпредметні зв'язки та інтеграція навчання. Це зумовлено оптимізацією сучасного освітнього процесу, яке поступово переходить від ускладнення змісту навчання до практико-орієнтованого навчання.

Актуальність інтегрованого підходу зумовлена важливим методичним потенціалом, що впливає на формування ключових і предметних компетенцій в учнів початкових класів. Зокрема у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Літературне читання» учні молодших класів, крім оволодіння важливими компетентностями, набувають певного досвіду застосування їх в різних видах освітньо-пізнавальної діяльності, індивідуального практичного досвіду. Враховуючи той факт, що вчителі початкової ланки є багатопредметниками, реальність втілити інноваційну технологію інтегрованого навчання буде успішним.

Ідеї інтегрованих зв'язків є передовими у педагогічній науці, оскільки вчителі-практики часто вдаються до зближення, поєднання певних матеріалів з уроків української мови, літературного читання, образотворчого мистецтва, природознавства, математики. Поєднання інформації з кількох предметів сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, опануванню значного обсягу навчального матеріалу, досягненню цілісності знань та головне, стимулює інтерес до навчання і відчуття зв'язку з життям.

Про важливість інтеграції змісту і форм навчання підкреслюють О. Біляєв, Л. Варзацька, Т. Донченко, Ю. Колягін, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Светловська. Впровадження інформаційних технологій в процес навчання досліджувався в працях Б. Гершунського, А. Девід, С. Девідсона, Н. Клемешева, Л. Рейз, Г. Селевка, О. Тихомирова та ін. Сутність мультимедійних технологій, як технологій інтегрованого використання (засобу) всіх видів сприйняття інформації (зорової, слухової, графічної, текстової) розглядали Т. Агапова, В. Євдокимов, В. Луценко, Г. Пономарьова. Питанням інформатизації у початковій освіті займалися Н. Баланюк, Ю. Громова, І. Мураль, А. Циганок, І. Шишка, Л. Югова та ін.

Використання інформаційних технологій активно поширюється й на уроках літературного читання.

За допомогою інформаційних технологій на уроках літературного читання ефективно розвивається в учнів логічне мислення, оскільки вдаючись до застосування прийомів зіставлення, порівняння, виділення головного й другорядного молодші школярі суттєво розширюють свої знання про той чи той навчальний матеріал. Уроки літературного читання покликані не лише формувати в учнів якості читання (швидкість, виразність, правильність та свідоме читання), а й формувати естетичні смаки, пізнавальні інтереси, установлювати причинно-наслідкові, умовно-причинні зв'язки між подіями, явищами й через слово пізнавати навколишній світ.

Наприклад, у 3 класі учні за підручником читають два тексти у художньому стилі «Співає соловейко». Перший текст-вірш для образного сприймання пташиного співу, а другий - прозовий розповідного характеру з елементом опису зовнішності соловейка. Учням краще буде уявити, що собою являє птах, якщо їм запропонувати через монітор персонального комп'ютера продемонструвати спочатку зображення соловейка, а потім для порівняння схожого на нього жайворонка й подати опис зовнішнього вигляду, характеру співу цієї пташки.

Жайворонок

Співочий птах, трохи більший за горобчика. Довжина його тіла 18 сантиметрів, а вага 3,45 грама. Верхня частина його тіла світло-бура з чорними смужками та плямами. На голові короткий чубчик, який часто піднімається. Крила довгі, широкі зі загостреними кінцями. Нижня частина тіла біло-рудувата. На грудці темні смужки. Дзьобик пісочно-жовтий з відтінком сіруватого кольору. Ніжки коричнево-жовті.

(З підручника зоології)

Після прочитання тексту про жайворонка, учням пропонується порівняти його зміст з описом *соловейка*, поданого в підручнику з літературного читання [20], та знайти спільні ознаки зовнішності обох птахів, а потім знайти відмінні риси. Щоб учні зрозуміли відмінність не лише зовнішніх ознак, різницю між місцем мешкання, способом життя, молодшим школярам пропонується прочитати з комп'ютера речення.

Ой, у вишневому садочку там соловейко щебетав (Нар. пісня). Соловейко в тихім гаї весну зустрічає (Т. Шевченко). Пісні жайворонкові сумували за нашими степами й привіллям (Є. Гуцало). Жайворонок злетів з конюшини у високість і завмер (І. Цюпа).

Третьюкласники, зіставляючи нову інформацію, зроблять висновок проте, що соловейко найчастіше оселяється в садках і гаях, а жайворонок – у полях і степах. Після виконання цього завдання варто запропонувати учням послухати спів обох пташок з Інтернету (добірка аудіозаписів «Дітям про птахів і звірят»).

На уроці літературного читання у третьому класі подається текст Алли Коваль «Наша мова». Щоб зрозуміти його зміст учням необхідно не лише вдумливо прочитати публіцистичний текст, а й з'ясувати лексичне значення окремих слів: *боязнь, пращур, нащадок, рід, диктор, припустити, скоцурбитися, сторожко*. Більшість цих слів учні зуміють пояснити, виходячи з контексту або опираючись на свій життєвий досвід. Проте до з'ясування таких понять як *рід, пращур, нащадок* варто звернутися до тлумачного

словника. Це зробити на уроці вчителю легко допоможе звернення до словника через мережу Інтернет і вивести на екран його словникові статті.

Рід - ряд поколінь, що походять від одного предка.

Пращур - далекий предок, родоначальник.

Нащадок – людина майбутнього покоління

(Академічний тлумачний словник (1970—1980))

На одному з уроків літературного читання в 4 класі вивчається вірш Миколи Сингаївського «*Дощ із краплі починається*» [21], на якому перед молодшими школярами визначено завдання спочатку навчитися виразно читати поетичний текст, установити відповідність між частковим і цілим («малим» і «великим»), початковою й завершальною стадіями розвитку природних явищ та уявити, яким може бути в майбутньому доросле життя четвертокласників. Підручник пропонує виконати завдання вибрати з тексту й записати попарно слова, що починаються з малого. Школярі виписують:

Листя – з листочка

З нитки витчеться сорочка

З пагінця чи бруньки – гілка

З гілки – дудочка, сопілка

Хліб – з маленької зернини

Дощ – із чистої краплини

Річечка – ріка починається з струмка

День турботою почнеться

За допомогою комп'ютерних технологій можна до кожної пари слів подати фотомалюнки із зображенням цих паралелей (краплинка – дощ, брунька – листочок, нитка – сорочка тощо).

Концепція Нової української школи орієнтує учителя початкової школи на організацію ігрової діяльності учнів в освітньому процесі та на акцентацію уваги на проведенні інтегрованих уроків. Саме такий підхід до навчання сприятиме формуванню в молодших школярів цілісного уявлення про світ,

оскільки на одному занятті інтегруються схожі проблеми кількох навчальних дисциплін [22].

Учням третіх-четвертих класів було запропоновано дати відповіді на запитання анкети з метою виявлення об'єктивної картини запровадження інтегрованих уроків у початковій школі. В анкетуванні взяло участь 32 учні, відповіді яких розподілилися так:

Результати анкетування учнів 4-х класів

1. Які уроки Вам найбільше подобаються:

- А) з української мови – 17,5 %
- Б) з літературного читання – 18,8 %
- В) з математики – 11,2 %
- Г) з іноземної мови – 9,3 %
- Д) з природознавства – 15,1 %
- Ж) з фізичного виховання – 11,4 %
- З) образотворчого мистецтва – 7,3%,
- І) трудового навчання – 9,4 %

2. Чи практикує ваш учитель на одному занятті поєднання елементів різних предметів:

- А) так – 18,8 %
- Б) ні – 81,2 %

3. Якщо такі заняття (інтегровані) проводяться, то найчастіше були поєднання:

- А) української мови, літературного читання, математики – 0
- Б) літературного читання, образотворчого мистецтва, фізичного виховання – 16,7 %
- В) літературного читання, природознавства, трудового навчання – 50 %
- Г) літературного читання, рідної мови, фізичного виховання – 0
- Д) літературного читання, української й іноземної мови – 33,3 5

4. Чи використовував учитель на таких уроках персональні комп'ютери та інші засоби навчання:

- А) комп'ютери – 33,3 %
- Б) планшети – 16,7 5
- В) інтерактивну дошку – 0
- Г) інші технічні засоби – 50 %

Як видно з аналізу, уроки літературного читання є серед улюблених шкільних предметів молодших школярів (18,8%). Однак відповіді учнів свідчать і про те, що в шкільній практиці поки що вчителі рідко вдаються до проведення інтегрованих уроків на основі поєднання компонентів уроків з інших предметів, що вивчаються за програмою в початкових класах. Помітним залишається і той факт, що вчителі не використовують інформаційні технології на уроках.

Причину такого стану вчителі вбачають у тому, що класні кімнати не обладнані комп'ютерною технікою, відсутні інтерактивні дошки, навіть немає їх в кабінетах і класних кімнатах для старшокласників.

У ході опитування учителів початкової школи було виявлено, що на уроках літературного читання їм вдається частіше використовувати інформацію із залученням Інтернету. Зокрема це відбувається на уроках ознайомлення учнів з біографічними даними письменників, творчість яких вивчається за програмою шляхом виразного читання учнів прозових текстів, поезій, байок. Фрагменти з біографій авторів можна доповнити й фотографіями з сімейних архівів, що подає Інтернет, адже підручники такий ілюстративний матеріал в повному обсязі представити не можуть.

Крім цього, як зазначили вчителі, через Інтернет їм вдається використовувати фрагменти фільмів, побудованих на основі українських телеканалів «Плюс + плюс», «Піксель» тощо.

У процесі бесіди з учнями двох черкаських шкіл, що навчаються в 4 класі, ми переконалися в тому, що учням легше читати текст за підручником, якщо вони чують зразок виразного літературного читання з правильним наголошенням слів, розстановкою пауз у виконанні майстрів слова. Тому

молодшим школярам подобається, коли вчитель на уроці пропонує аудіозапис текстів.

Уроки літературного читання уможливають поєднання навчального матеріалу з літератури, рідної мови, природознавства, образотворчого мистецтва, «Я у світі». Особливо це стосується тем про природу, пір року, зв'язних висловлювань за типом мовлення (розповідь, опис, роздум). Проведення подібного інтегрованого уроку буде ефективнішим, якщо вчитель буде вдаватися до використання комп'ютерних програм.

Інтегровані уроки ґрунтуються на реалізації принципу міжпредметних зв'язків, що виникають у процесі навчання в початковій школі. Компоненти уроку з літературного читання вдало поєднуються також з фрагментами уроків образотворчого мистецтва, трудового навчання. Крім підручників, робочих зошитів та інших засобів варто використовувати інтерактивну дошку, монітори індивідуальних комп'ютерів, оскільки підготовлені комп'ютерні програми дають можливість інтегрувати в собі різноманітну друковану інформацію з ілюстративним матеріалом. Подамо фрагмент інтегрованого уроку з літературного читання для учнів 3 класу після опрацювання розділу «Приходь, весно, з радістю!»

Інтегрований урок після опрацювання розділу «Приходь, весно, з радістю!» для учнів третього класу

Запитання до бесіди:

1. Яким місяцем починається весна? Назвіть інші весняні місяці.
2. Які зміни відбуваються в природі навесні?
3. Як змінюється небо, повітря, дерева й кущі?
4. Які ознаки весни можна спостерігати в полі, в лісі?
5. Які птахи повертаються з вирію?
6. Назвіть весняні квіти.
7. Які турботи з'являються у людей навесні?

ПІДГОТОВЧІ ВПРАВИ

1. Поясніть написання слів

Пролісок, підсніжник, первоцвіт, ряст, сон-трава, мати-й-мачуха, кульбаба, фіалка, дзвоники, конвалія, тюльпан, нарцис, бузок, черемха; журавель, лелека, соловейко, жайворонок, зозуля, ластівка, чапля, шпак. (На моніторі комп'ютера з'являються ілюстрації з зображенням квітів та птахів. Учні мають пояснити різницю між проліском і підсніжником, дзвоником і конвалією; жайворонком і соловейком, журавлем і лелекою).

2. *Відгадайте загадки*

У білому сарафані сіла на галявину.

Летіли синички – сіли на косички. (Береза)

Два брати рідні: одного всі бачать, але не чують,
другого всякий чує, але не бачить. (Блискавка і грім)

З небокраю, з-за діброви
Вийшли воли чорноброві.
Принесли водиці жбан,
Полили зелений лан. (Хмари)

Маленький коник за морем
буває, спереду мильце, ззаду вильце,
на грудях біла хусточка. (Ластівка)

У садочку понад тином
Я зробив йому хатину,
Він навколо обдивився,
Засміявся й оселився. (Шпак)

Сонечко в траві зійшло,
Усміхнулось, розцвіло.

Згодом стало біле-біле
І за вітром полетіло. (Кульбаба)

Вона цвіте в травневі дні
Між великим листом.
Виснуть квіточки дрібні
З запашним намистом. (Конвалія)

3.3 монітора комп'ютера прочитайте тексти і вкажіть про які місяці в них йдеться.

Застигли в небі холоднії зорі,
Ніяк не прокинеться поле від сну.
Та вітер, що в білих гуляє просторах,
Віщує для мене блакитну весну.

(Л. Поліщук)

Ще сніг лежить в яругах і лісах
І терпнуть в лузі котики вербові,
Та вже в бруньках, як в персах, воскреса
Медовий жар живущої любові

(Д. Луценко)

Снить весняним суцвіттям земля, І рілля, і поля.
П'ють блакить із ковша піднебесся...
І ти чуєш: душа твоя скресла
Від п'яного розвою землі, Над якою сурмлять журавлі

(Г. Коваль)

Каштани білими свічками Цвітуть,
І день, і ніч горять. Немов для зустрічі із нами
Весна їх світить всі підряд

(М. Комісарова)

3. Випишіть з тексту прикметники і побудуйте з них словосполучення, додавши іменники.

ВЕСНА

Прийшла радісна, гомінка й пахуча весна. Все прокинулось від зимового сну. Дзвінко заспівали працюючі пташки, задзюркотів попід деревами веселий струмочок. День став теплим, привітним, ліс одягнувся в зелене вбрання. Зацвіла на узліссі духмяна черемха, защебетали на деревах дзвінкоголосі пташки. Паростками молоді трави, голубими пролісками й білими підсніжниками вкрилися лісові галявини.

5. Прочитайте текст, визначте тип і стиль мовлення. Пригадайте, який тип мовлення називають описом; назвіть мовні ознаки, характерні для художнього опису.

ЗОЛОТИЙ КЛЮЧИК ТЕПЛА

Як оповідає одна з народних легенд, у квітні казкова жар-птиця приносить з-за теплих морів золотий ключик, який міцно зачиняє двері домівки, куди сховалася зима. Натомість відкриває вхід весні-чарівниці, що була зачиненою на сімдесят сім замків.

(З журналу)

6. Поширте речення так, щоб вийшов текст. Доведіть, що він належить до опису.

Прийшла весна. (До нас прийшла довгождана весна).

Повернулись пташки. (З далеких країв повернулись дзвінкоголосі пташки).

Ліс ожив. (Весняний ліс ожив, прокинувся від зимового сну). Зацвіли квіти. (На галявинах зацвіли перші квіти: проліски, ряст, Сон-трава).

Вилетіли бджоли. (З вуликів вилетіли за нектаром працюючі бджоли).

Працювати в полі. (В поле вийшли працювати хлібороби).

7. З'єднай лініями назви весняних місяців і явища природи, які зазвичай з ними пов'язані.

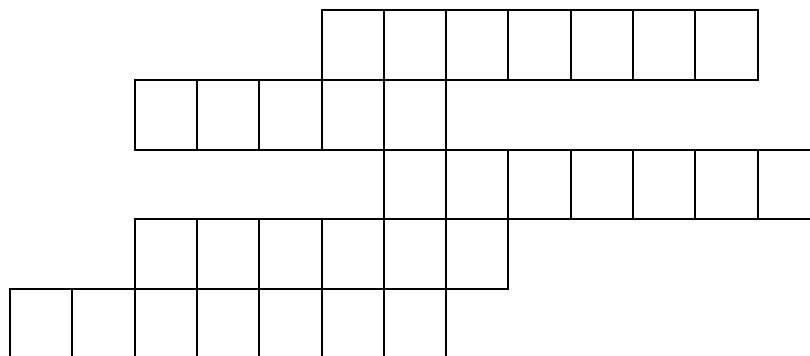
Березень	◆	◆	Зазвичай цвітуть дерева, кущі, трав'янисті рослини
Квітень	◆	◆	Зазвичай розпускаються бруньки на деревах і кущах
Травень	◆	◆	Зазвичай розпочинається сокорух у дерев і кущів

8. Позначте значком «+» зміни, що відбуваються в неживій природі на провесні.

- Небо чисте, безхмарне.
- Морози змінюються на відлигу.
- Яскраво світить, але не гріє сонце, сильні морози.
- Повіває теплий вітерець.
- Підвищується температура повітря.
- Йдуть грозові дощі.
- Небо вкрите низькими сірими хмарами.
- Падає мокрий сніг, який переходить у дощ.
- Річки виходять зі своїх берегів.
- Тане сніг, і скресає крига на водоймах.

9. Розгадай кросворд «Весна»

1. Назва другого місяця весни.
2. Воно приносить на весні тепло.
3. Невеликий потік весни, який утворюється під час танення снігу.
4. Розлиття річки під час весняного танення снігу та льоду.
5. Явище природи, яке трапляється навесні після дощу.

10. Складіть письмовий опис «Прийшла весна».

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН (подано на моніторі комп'ютера)

1. Перші ознаки весни.
2. Зміни в природі навесні.
3. Весняні турботи хліборобів.

На уроці бажано використати уривки з музичних творів: Г. Свиридова «Весна і осінь», П. Чайковського «Підсніжник», «Квітень» з циклу «Пори року», Й. Штрауса «Весняні голоси».

Положення нової Концепції вимагає підвищення якості змісту освіти через удосконалення форм і методів навчання, упровадження освітніх технологій, спрямованих на формування особистісних якостей учнів, загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, життєво необхідних і соціальних навичок [17].

Визначальною ознакою новизни є впровадження в освітній процес таких технологій навчання, які допоможуть учням молодших класів не тільки отримати знання, а й розвивати творчі здібності. Оскільки водночас із розумовим розвитком школяра має відбуватися і особистісний розвиток, то освітній процес передбачає рівноправну позицію всіх його учасників.

Педагогічні технології – це складна система засобів і методик, об'єднаних пріоритетними загальноосвітніми цілями, концептуально взаємопов'язаними

між собою завданнями і змістом, формами й методами організації освітнього процесу, де кожна позиція накладає відбиток на всі інші, що і створює в результаті певну сукупність умов для розвитку учнів [23].

Сучасні педагогічні технології допомагають реалізувати нову освітню парадигму, пропонуючи інноваційні моделі побудови діяльності вчителя й учня.

Відтак, цілі і функції вчителя початкової школи передбачають, крім психолого-педагогічної і методичної підготовки, і цифрову грамотність. Комплексне використання вчителем у своїй діяльності педагогічних технологій забезпечить участь кожного учня в активний пізнавальний процес.

Серед сучасних освітніх технологій таких як особистісно-орієнтовані, предметно-орієнтовані технології, оцінювання досягнень учнів, інтерактивні технології, виокремлюємо інформаційно-комп'ютерні технології в початковій школі.

1. Реалізація інноваційних, інформаційно-комунікативних технологій та впровадження ефективних методичних ідей дають можливість інтегрувати в собі різні інноваційні та інтерактивні методи навчання: метод проектів, презентації, навчально-методичні тренінги, рольова гра, проблемно-пошукові завдання, моделювання, робота в парах, «мозковий штурм»; евристичний, дослідницький, аналітичний, інтерпретаційний, імітаційний методи (М. Пентилюк) [24], що розвивають в учнів інноваційне мислення.

2. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в початковій школі відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, надають абсолютно нові можливості для творчості, дозволяють реалізовувати принципово нові форми й методи навчання [25].

Сучасний урок в початковій школі неможливо уявити без використання мультимедійних засобів (технологій), що надають можливість урізноманітнити процес навчання. Найбільш поширеним засобом інформаційних технологій є інтерактивна дошка, електронні підручники, використання різноманітних

відеоматеріалів, мультимедійних програм, довідників, електронних словників тощо.

Враховуючи психофізичні особливості дітей молодшого шкільного віку, саме використання таких технологій посилює мотивацію навчання, активізує навчальну та пізнавальну діяльність, адже відбувається вплив одразу на декілька органів чуття (сприймання почутого і побаченого).

На цих уроках вчителю варто використовувати інформаційно-комп'ютерну технологію із залученням інтерактивної дошки, для якої розроблено програми. Зокрема програми, рекомендовані МОН України, **Learning Apps**, **Kahoot**, **Smart Learning Suite**, мультимедійні матеріали від видавництва «Розумники» (Smart Kids) тощо.

Покажемо використання на уроці навчання грамоти у 1 класі запропоновані завдання з теми «Вивчення літери та звука *о*». Програма (МОН України) рекомендує мультиплікаційну низку вправ із залученням персонажів Мовки і Суржика, які, спілкуючись між собою, з'ясовують різницю між звучанням звука *[о]* і його позначенням на письмі літерою *о*, місця розташування літери в алфавіті, визначення літери в словах (на початку, в середині, в кінці), розрізнення великої і малої букви *о* в словах. Діалог Мовки і Суржика супроводжується анімаційними малюнками, музичним супроводом. Така вправа наближує навчальну діяльність учнів до ігрової діяльності та перегляду мультиплікаційних фільмів у дошкільному віці. Вартісними є вправи у цій програмі на вироблення артикуляційних навичок дітей, пов'язаних з вимовою звука *о* та читання в складах і словах, де є буква *о*; робота з деформованим текстом на інтерактивній дошці; редагування слів тощо.

Інформаційно-комп'ютерна технологія вдало поєднується з ігровою, яка спрямовує дітей молодшого шкільного віку на розв'язання кросвордів, ребусів, вікторин, участь в естафетах тощо.

Наприклад, діти об'єднуються в дві команди, кожен учасник яких швидко повинен дістатися до інтерактивної дошки і вписати літеру *о* на місці

пропущених букв у запропонованих словах. Перемагає та команда, яка перша виконує завдання.

У початковій школі ефективною розглядається й інтерактивна технологія, яка передбачає роботу учнів в парах, у малих творчих групах та колективне виконання завдань.

Наприклад, молодшим школярам пропонуємо завдання для опису предмета (квітки конвалії). З цією метою колектив класу об'єднуємо в три групи: учні першої групи повинні дібрати для опису квітки тільки іменники (весна, конвалія, листок, стебло, цвіт), учні другої групи отримують завдання дібрати прикметники, пов'язані з описом конвалії (весняний, запашний, білий, зелений, ніжний), учням третьої групи пропонується дібрати дієслова (рости, розвиватися, з'являтися, цвісти, милуватися). Після виконання цих завдань ставимо перед учнями мету з дібраних мовних одиниць (іменник, прикметник, дієслово) скласти текст-опис конвалії.

На уроках української мови з вивчення елементів синтаксису (4 клас) рекомендуємо застосовувати вправи з застосуванням програми «LearningApps.org»:

1. Вправа «Визначити підмети в реченнях». Завдання цієї вправи полягає в тому, що учням пропонується текст і віднайти в ньому лише підмети. Після того, як вправу виконано, програма перевіряє правильність виконання.

Наприклад:

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушне стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то сплахне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у траві комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає усякими барвами...

2. Вправа «Головні члени речення». Учням пропонується спроектовано на інтерактивну дошку текст. Завдання віднайти в ньому всі підмети і присудки.

Наприклад:

Ішов дід лісом та й загубив рукавичку. Аж ось вибігла на стежку прудка мишка. Побачила вона рукавичку і швидко залізла в неї. Стрибає по сніжку жабка. І вона захотіла до мишки. Прибіг до рукавички зайчик. Проситься й він в рукавичку.
Лисичка має теплу шубку. Та не пройшла руда мимо теплої рукавички. Приєдналися до звірят ще й вовчик та кабан. Та ось причалапав ведмідь і також захотів у рукавичку. Тріснула рукавичка і розірвалась. Ось тобі й погіршилися звірята!

3. *Вправа «Види речень».* Завдання учнів розподілити подані речення за трьома видами: розповідні, питальні, спонукальні. Оскільки сама вправа зашифрована у вигляді пазла, учням набагато цікавіше її виконувати, бо за кожне правильне виконання відкривається картинка, у кінці учні мають змогу побачити всю картинку.

4. *Вправа «Визначити присудки у реченнях».* Умова цієї вправи полягає в тому, що учням пропонується текст, у якому віднайти лише присудки, але для початку слід було пригадати на які питання відповідає присудок. Після того, як вправу виконано, програма перевіряє правильність виконання.

5. *Вправа «Українські прислів'я».* У цій вправі прислів'я розірвані, завдання учнів спочатку відновити ці прислів'я, тобто знайти їм пару і підкреслити головні члени речення. Наприклад:

Куди ніч, туди й день.

Де згода панує, там і горе танцює..

Де свої б'ються, хай чужі не заважають..

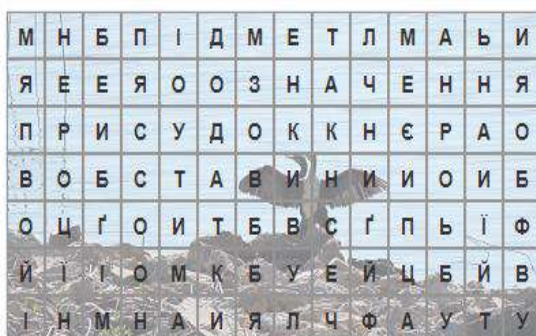
Куди серце лежить, туди і око глядить.

Де рідний край, там під вербою рай.

6. *Вправа «Підмет + присудок».* Перед учнями в роздріб написані підмети і присудки. Завдання дітей створити пару з підмета і присудка. З допомогою цієї вправи учні краще запам'ятовують, що таке підмет і присудок, на які запитання вони відповідають.

Наприклад: *Котик + муркочить; ластівка + відлетіла; вітер + пронизує; сонечко + пригріває; струмок + дзюркоче; хмаринки + пливають.*

7. *Вправа «Члени речення».* Завдання учнів знайти слова-терміни, з якими вони знайомляться під час вивчення теми «Члени речення». Завдяки цій вправі учні узагальнюють вивчене.

1. ДОДАТКИ
2. ПІДМЕТ
3. ОЗНАЧЕННЯ
4. ПРИСУДОК
5. ОБСТАВИНИ

8. *Вправа «Кросворд».* Пропонується на узагальненні знань, До учнів ставиться запитання. Їм потрібно дати на нього правильну відповідь. Якщо відповідь правильна, то вона записується у клітинки. Коли всі клітинки заповненні, потрібно розгадати ключове слово, яке закодоване.

9. *Вправа «Головні та другорядні члени речення».* Завдання: підкреслити головні та другорядні члени речення в тексті.

Не обминула радість старого дуба. Летів улітку бджолиний рій. Сів перепочити на гілку, а тут дупло. Далі бджоли не полетіли. Оселилися в ньому. Швиденько почистили його. Затишно стало, сухо. Невдовзі бджоли обжилися, меду наносили. Довго їм дупло за вулика було.

10. *Вікторина «Головні та другорядні члени речення».* Завдання: прочитати запитання та вибрати правильну відповідь (тестування). Наприклад:

1. Словосполучення складається з: а) із головного і залежного слова; б) із граматичної основи; в) з незалежних одне від одного слів.

2. Будову словосполучень і речень вивчає: а) фонетика; б) стилістика; в) синтаксис.

3. Речення є засобом вираження: а) незакінченої думки; б) головної думки; в) чужої думки.

На уроках синтаксису вчителю частіше слід звертатися до виконання **конструктивних вправ**. До них відносять побудову і перебудову речення. Конструктивні вправи застосовуються в 2–4-х класах, після вивчення певних

відомостей із синтаксису. Під час їх виконання учні спираються на теоретичні знання.

Наприклад:

1. Відновлення або побудова речень із розрізнених слів.

Може бути кілька варіантів таких завдань:

1) усі слова деформованого речення подаються в потрібній формі:

Наприклад: Україну, щиро, ми, рідну, любимо, і, дорогу;

2) деякі слова даються в початковій формі:

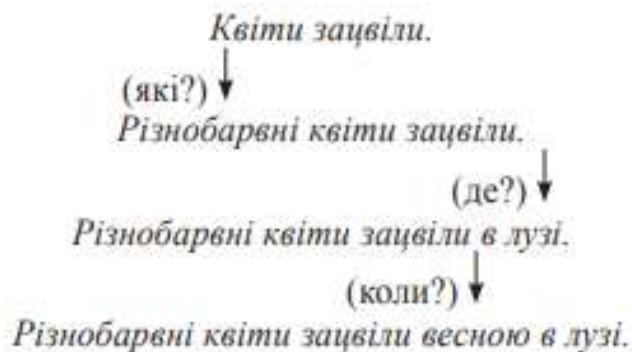
Наприклад: ми, щиро, дорога, любимо, рідна, Україну;

3) усі слова подаються в початковій формі:

Наприклад: щиро, рідна, любити, дорога, і, ми, Україна.

2. Поділ деформованого тексту, надрукованого без великих букв і крапок, на окремі речення.

3. Поступове розгортання (поширення) речень за допомогою запитань.

4. Поступове згортання (скорочення) речень.

Малий **синьоокий** хлопчина захоплено читає цікаву книжку про тварин.

Малий хлопчина захоплено читає цікаву книжку про тварин.

Хлопчина захоплено читає **цікаву** книжку про тварин.

Хлопчина **захоплено** читає книжку про тварин.

Хлопчина читає книжку **про тварин**.

Хлопчина читає книжку.

стріла) чи фразеологізмами (сім раз відміряй, а раз відріж; не кидати слів на вітер);

5) речень-запитань і речень-відповідей;

6) на основі власних спостережень за змінами в природі (якою стала земля; що сталося з деревами; які зміни сталися в полі);

7) на основі переглянутого фільму чи вистави (що особливо сподобалося; яка подія дуже вразила; які вчинки не сподобалися);

8) складання різних варіантів речень про одне і те саме.

(Наприклад, за одним і тим самим малюнком можна скласти різні речення: Вітер нагинає берізку. Берізка нагинається від вітру. Берізку, яку нагинає вітер. Берізку, зігнута вітром. Порівнюючи їх, учні переконуються, що про одне і те саме можна сказати по-різному).

Останнім часом під час проведення інтегрованих уроків у початковій школі стали активно використовувати **ЛЕПБУКИ**. Ця назва походить від англійського слова і в прямому перекладі означає «записник» (записна книга). У сучасній методичній науці описується як засіб навчання, що становить собою інтегровану папку для проведення будь-якої навчальної діяльності учнів на уроках і в позаурочний час зі спеціально дібраним тематичним матеріалом (тексти, малюнки, роздавальні картки, елементи для аплікацій, аудіо- й відеозаписи тощо).

Лепбук складається з окремих аркушів формату А4, на яких розміщена інформація в певній логічній послідовності для покрокової роботи вчителя з молодшими школярами. Тобто це означає, що лепбук має бути чітко структурованим: визначена тема, план дій, операцій, перелік дібраних завдань для учнів, ще охоплювати аспекти з різних навчальних предметів, як наприклад, з літературного читання, природознавства, трудового навчання, образотворчого мистецтва, рідної мови тощо.

До папки додаються й методичні вказівки про те, як і в якій послідовності, з якою метою слід використовувати тематичний матеріал.

Темами для лепбуків можуть слугувати і такі: «Зимові свята», «Дитячі зимові розваги», «Пори року: весна, літо, осінь, зима», «Квіти України», «Міста і села нашої області», «Письменники рідного краю», «Професії майбутнього», «Світ комп'ютерних ігор», «Ти і космос» тощо.

Наведемо для прикладу дібраний матеріал для лепбуку за темою «Зимові свята».

ЧАСТИНА 1

КОЛЯДА

Коляда, давньоукраїнська богиня неба, мати Сонця, дружина Дажбога. За легендою, Коляда навчила давніх українців робити колесо. Популярність сонячного (язичницького) свята примусила православну церкву підпорядкувати цій даті свято Різдва, під час якого виконуються колядки.

Група чоловіків, неодруженої молоді, дітей під час дійства заходить на подвір'я кожної хати, славить господарів, бажає їм здоров'я, щастя, щедрого врожаю, достатку. За це господарі обдаровують колядників.

(З кн. «Енциклопедія українознавства»)

СВЯТ-ВЕЧІР

Ще вдосвіта, як тільки день синім проблеском заглянув у хату крізь замерзлі шибки, господиня приступила до праці. Першою магичною дією було добування нового вогню. Господиня дістала з покуття кремінь і кресало, які останні дванадцять днів лежали під образами. Вона перехрестилася тричі і, ставши обличчям до схід сонця, викресала «новий огонь». Цим вогнем вона розпалила в печі дванадцять полін, що їх припасала та сушила дванадцять днів останнього місяця.

Через кілька хвилин у печі вже палають сухі дрова. Господиня пов'язалася хусткою, засукала рукава і заходилася готувати дванадцять свят-вечірніх страв: наставила узвар, варить горох, квасолу, смажить капусту, рибу, ліпить вареники, готує бараболу, гриби, кашу гречану з конопляним молоком,

голубці з пшоном, коржі з маком та кутю з товченої пшениці. В усьому їй допомагають діти, а найбільше – старша дочка.

У цій багатій, але пісній вечері господиня представляє найголовніші плоди поля, городу і саду.

Всі члени родини повинні бути вдома.

До хати входить батько і урочисто сповіщає родині, що святий вечір уже почався, бо на небі засяла вечірня зоря. Але перш ніж приступити до печері, йому треба нагодувати худобу і «запросити гостей». Господар бере миску, підходить до столу і набирає по кілька ложок кожної страви. Господиня дає йому хлібину та черпак з медом, а для пса окремо – окраєць хліба і грудку овечого лою. Тримавши в руках усі ці «дари», в кожусі, але без шапки батько виходить з хати пригощати домашню худобу. Без цього родина не може сісти за святковий стіл.

(За О.Воропаєм)

КОЛЯДУВАННЯ

Надвечір село оживало – починалося масове колядування, щоправда, не в усіх місцевостях України воно було однаковим: на Покутті діти ходили колядувати на свят-вечір, на Слобідській Україні, Поліссі, колишній Гетьманщині й Гуцульщині – першого дня Різдва, а на західному Поділлі – лише вранці наступної днини. Та все ж першими розпочинали колядувати діти, а вже потім молодь і дорослі.

Різдвяні колядницькі гурти складали переважно парубки. Вони заздалегідь вибирали Ватагу, себто керівника, Міхоношу, Козу, Пастуха з пугою та інших дійових осіб, які варіювалися в кожному регіоні. Козу, як правило, зодягали у вивернутий вовною назвні кожух, прилаштовували солом'яні роги, хвіст і дзвіночок на шию.

Неодмінним атрибутом усіх колядницьких ватаг мала бути рухома зізда, яку носив ватажок.

Заходячи на подвір'я, колядники спочатку просили дозволу колядувати і, коли господар зголошувався, починали забавну виставу із віншувальних пісень-колядок та жартівливих сценок.

(За В.Скуратівським)

РІЗДВЯНЕ СВЯТО

Один з найзнаменніших і найвеличніших празників святкового календаря, яким власне започатковується рік, є Різдво Христове, що в народі йменують просто Різдвом. Розпочинається воно опівночі після свят-вечора між 6 і 7 січня. У давнину це була Коляда – свято народження Сонця. З прийняттям християнства його було приурочено до народження Ісуса Христа. Відтак повсюди в храмах відправляють нічну Божу Службу, яка завершується удосвіта.

Першими сповісниками народження Христа були діти та підлітки. Вдосвіта семи-восьмилітні хлопчики йшли до односельців віршувати-віншувати, себто вітати родичів та сусідів зі святом Різдва Христового. На Чернігівщині віншувальники, заходячи до хати, казали:

– Зі Святим Різдвом будьте здорові!

Їм відповідали:

– І вас також вітаємо й бажаємо здоров'я!

Була й така форма віншування: підліток, оббігаючи в Різдвяну ніч оселі, показував господарям яблуко. Це означало, що він бажає, аби в них щедро вродила садовина. Полазника годилося обдаровувати ласощами або грішми.

(За В.Скуратівським)

КОЛЯДКИ

Бігла теличка з березничка
 Та до дядька в двір.
 Я вам, дядьку, заколядую,
 А ви дайте пирога.
 Як не дасте пирога,
 Візьму вола за рога,
 Виведу на поріг
 Та викручу правий ріг.

Буду рожком трубити,
 А воликом робити,
 Пружкого поганяць,
 Хліб-сіль зароблять.
 Будьте здорові з празничком!

З Святим Різдвом вітаю,
 Всім здоров'я бажаю:
 Господарю на воли,
 Господині на квочки,
 Хлопцям-дівчатам на гуляння,
 Малим дітям забавляння.

Я маленький хлопчик,
 Ізліз на стовпчик,
 У дудочку граю,
 Колядочку знаю.
 Горобчик летить.
 Хвостом вертить,
 А ви, дядьку, переймайте,
 Мені копієчку дайте!

Ой колядка, колядниця,
 Дайте маку і кутиці.
 Як не дасте, одкажіте,
 Моїх ніжок не знобіте.
 Я дитина маленькая,
 Моя ніжка босенькая.
 Тик, мик.
 Дайте колядних пильно,
 Бо в ноги зимно.

Із Різдвом Христовим
 Ми щиро вітаєм.
 Щастя і здоров'я
 Ми усім бажаєм!
 Нехай віра в серці
 Кожного засяє,
 Матір Божа з неба
 Усіх привітає!

Сійся, родися жито, пшениця,
 Всяка пашниця,
 На щастя, на здоров'я,
 На Новий рік,

Щоб краще вродила, як торік, –
 Коноплі під стелю, а льон по коліна,
 Щоб у вас, хрещених, голова не боліла.
 Будьте здорові, з Новим роком,
 З Василем!

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ НА СВЯТ-ВЕЧІР

Місячна ніч – урожай на баштани.
 Зоряне небо – кури добре нестимуться і вродить горох.
 Сніг іде – врожай на яблука.
 Чисте і зоряне небо – буде сухе й врожайне літо.
 Іній на деревах – на мокре літо і недорід зернових зерновими.

РІЗДВЯНІ ПРИСЛІВ'Я

Дми не дми – не до Різдва йде, а до Великодня.
 Краще Різдво тріскуче, ніж пекуче.
 Обійдеться на Різдво без свяченого, а на Великдень без куті.
 Зелене Різдво – білий Великдень.
 Який день Різдва, такий і на Петра, бо як по Різдвові, так і по Петрові.

ЧАСТИНА 2

ЩЕДРУВАННЯ

Через тиждень по Різдві, 31 грудня, або 13 січня за новим стилем, відзначали українці Новий рік – Щедрий вечір (свято преподобної Меланії, або Меланки). Вважалося, що Меланка-Вода приходить на Щедрий вечір разом із Василем-Місяцем сповістити господарів про наступні торжества та справити гостини.

У цей день, за традицією, хлопці й дівчата знову ходили від хати до хати, щедруючи – бажаючи господарям щедрого вечора, доброго здоров'я та добробуту у новому році, за що одержують винагороду. Щедрування супроводжується магічними діями, музикою, танцями, обрядовими іграми з масками. Щедрівки, на відміну від колядок, мають свою особливість,

традиційний приспів: «Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на весь вечір».

Як і колядки, щедрівки беруть свій початок дуже давно, містять у собі біблійні сюжети та оспівують господаря і всю його родину. Та, на відміну від колядок, у щедрівках можемо побачити ластівок, жито, посіви – символи того, як Новий Рік зустрічається з весною. Адже, у цей час, коли закінчується зимове сонцестояння, народжується Молоде Сонце і день стає довшим.

ЩЕДРІВКИ

Ой господар, господаречку,
Пусти в хату Меланочку.
Меланочка чисто ходить
Нічого в хаті не пошкодить.
Як пошкодить, то помие,
їсти зварить та й накриє.
Добрий вечір!

Ой на річці, на Йордані
Добрий вечір на Мелані.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на сей вечір.
Наша Меланка, як біль біла
Нашу Меланку журба з'їла.
Васильчику – чічільчику,
Посію тебе на городчику,
Та буду тебе шанувати.
Тричі на день поливати!
Тричі на день поливати!
І в неділю підгортати!

Щедрик, ведрик, дайте вареник,
Грудочку кашки, кільце ковбаски,
Горобчик летів, хвостиком вертів,
А ти, дядьку, знай, копіечку дай!

Щедрівочка щедрувала,
Під віконце підбігала:
– Що ти, тітко, пекла,
Неси мені до вікна,
Щоб я ручки попекла!

Ой сивая та і зозуленька...
 Щедрий вечір, добрий вечір,
 Добрим людям на здоров'я!
 Усі сади та і облітала,
 Щедрий вечір, добрий вечір,
 Добрим людям на здоров'я!
 А в одному та і не бувала,
 Щедрий вечір, добрий вечір,
 Добрим людям на здоров'я!

Ой та учора ізвечора
 Пасла Маланка два качура.
 Ой пасла, пасла,загубила,
 Ішла додому, заблудила.
 Ой приплудила в чистеє поле,
 А там Василько конем оре;
 – Ой ти Василю, Василечку,
 Виведи мене на стежечку,
 Буду тебе шанувати,
 Щонеділеньки прибирати,
 Щонеділеньки прибирати,
 За головоньку затикати.

Щедрик щедрик, щедрівочка,
 прилетіла ластівочка,
 стала собі щебетати,
 господаря викликати:
 "Вийди, вийди, господарю,
 подивися на кошару,
 там овечки покотились,
 а ягнички народились.
 В тебе товар весь хороший,
 будеш мати мірку грошей,
 В тебе товар весь хороший,
 будеш мати мірку грошей,
 хоч не грошей, то полова:
 в тебе жінка чорноброва."
 Щедрик щедрик, щедрівочка,
 прилетіла ластівочка.

Щедра, щедра, щедрівочка,
 Бігла в вечір до місточка.
 А з місточка та й до хати,
 В щедрий вечір щедрувати!
 Щедро, щедро щедрувала,

Щедру радість дарувала!
 Щедро щедрого врожаю!
 Запашного караваю!
 Добра в скрині повні клунки,
 Купу грошей на рахунки!
 Щоб в чарі у вас шкварчало,
 Срібло-злото дзеленчало!
 Щедро щастя повні вінця!
 Щедрувальникам гостинця!

Як ходили ми бродили,
 То щедрівочку зустріли.
 З нею ми прийшли до хати,
 Тож дозвольте щедрувати!
 Щастя, радості, достатку,
 В охорону – ангелятко!
 Хай приходять до оселі
 Друзі вірні і веселі,
 Море сміху і любові.
 Щоб усі були здорові!

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ НА МАЛАНКИ

Якщо на Маланки відлига, то чекайте теплого літа.

Яка Маланка – такі Петро з Павлом.

Сильний мороз і падає малий сніжок – на врожай і здоров'я людей і тварин.

Коли ж тепло і без снігу – на неврожай і хвороби.

Багато пухнастого інею на деревах – до врожаю зернових і доброго медозбору.

Умовно колядки та щедрівки можна розділити на кілька груп. До першої належать пісні з релігійним змістом. Вони містять розповіді про народження, земне життя і смерть Ісуса Христа, про Божу Матір, про ангелів і святих. Друга група – це «аграрні пісні», в яких містяться побажання, гарного врожаю, поголів'я худоби і домашнього достатку. Третя група – це твори часів Київської Русі, де містяться свідоцтва про походи княжих військ, військовоє спорядження, а також описуються лицарські якості молодих хлопців.

Ще одна група пісень містить мотиви давніх слов'янських міфів.

Потрібно сказати, що сувору різницю між колядками та щедрівками встановити складно, адже часто можна зустріти і в тих і в інших переплетення релігійних і побутових мотивів.

Представленні матеріали для створення **лепбуку** можна використовувати водночас для учнів 1-4 класів, проте до папки додається комплекс різних завдань, складених з урахуванням вікових особливостей школярів, рівня їхньої підготовленості та засвоєних ними знань зі шкільних предметів, що вивчаються протягом 1-4 класів. Завдання для учнів різних класів мають різнитися й рівнем складності.

Наприклад, під час опрацювання теми «Щедрівки» учням 2 класу може бути запропоноване завдання прослухати щедрівку «Щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка» в обробці М. Леонтовича, а для учнів 3 класу – вивчити цю щедрівку, під запис навчитися її співати.

За допомогою лепбуків учитель має змогу зібрати максимально вичерпну інформацію з певної навчальної теми, оскільки підручник обмежений у подачі матеріалів з однієї дисципліни, тим паче в поєднанні інформації з різних дисциплін.

Подані нами матеріали про відзначення зимових свят в Україні уможлиблюють використання вчителем на уроках літературного читання міжпредметних зв'язків з усною народною творчістю, природознавством, образотворчим мистецтвом, музикою, трудовим навчанням тощо.

В умовах, що склалися сьогодні, особливо ретельно слід підходити до розгляду та використання **технології дистанційного навчання**, опановування цифрових інструментів й нових педагогічних підходів та методик. Дистанційна форма навчання для всіх учасників освітнього процесу передбачає доступ до мережі Інтернет, наявність технічного забезпечення (персональні комп'ютери, планшети, мобільні пристрої Apple, Android тощо) та уміння вчителів працювати за технологіями дистанційного навчання. Такий вид освітнього

процесу стане якісним, якщо цей процес буде посильний для всіх його учасників.

За прогнозами ЮНЕСКО, у XXI столітті діти будуть проводити в школі лише 30-40% часу, 40% - буде відведено на дистанційне навчання, а решта - на самостійне. Саме тому важливо особливо ретельно підійти до розробки теоретичних основ дистанційного навчання.

Головним завданням дистанційного навчання є розвиток творчих та інтелектуальних здібностей людини за допомогою відкритого і вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, у тому числі, доступних в Інтернеті. А оскільки Інтернет – це світова інформаційна мережа, то вона може бути одним із засобів дистанційного навчання, тому що її дані допоможуть учням (і вчителям) створити повну інформаційну картину з питань, що їх цікавлять [26].

Запроваджуючи дистанційне навчання, варто пам'ятати, що рівень сформованості самостійної роботи учнів початкових класів нижчий, ніж учнів основної та старшої школи, тому організувати роботу молодших школярів мають дорослі. Але йдеться саме про організацію навчального процесу вдома, а не про те, що батьки будуть виконувати завдання за дитину або викладати навчальний матеріал замість учителя. Важливі підтримка й допомога. Занадто високі вимоги до «віртуального ідеального» вчителя або учня, а також відсутність чіткої нормативно-правової бази в умовах існування багатьох інших освітніх проблем щодо впровадження дистанційного навчання не сприяють ефективному вирішенню проблеми [27].

В умовах дистанційного навчання слід пам'ятати, що між вчителем і учнем штучно створено віртуальний комунікативний простір і спілкування і навчання в таких умовах є складним процесом.

Найбільш імовірно, що в теперішньому освітньому процесі така форма навчання частково буде нормою, а тому вчителям потрібно готуватися до змішаного навчання, вивчати та удосконалювати вміння роботи з різними інтерактивними інструментами дистанційного навчання.

Часто в школі використовуються такі форми для онлайн-комунікації:

Електронна пошта – сервіс інтернету, що використовується для організації спілкування через передавання повідомлення у письмовій формі між учителем – учнем та учнів між собою;

Відеоконференція – сучасний вид зв'язку, коли в режимі онлайн у визначений день і час відбувається обговорення, дискусія, урок з демонстрацією наочності, і всі учасники можуть бачити один одного.

Чат – спілкування через мережу Інтернет в текстовому, голосовому та відео режимі.

Форум – дистанційна форма спілкування між учителем і учнем. Для організації такого виду зв'язку потрібне відповідне програмне забезпечення, яке дає можливість працювати з декількома різними файлами, а також можна створювати декілька форумів і об'єднувати їх в один.

Для дистанційної форми навчання серед поширених, ефективних та безкоштовних web-ресурсів для створення мультимедійного, інтерактивного контенту комунікації, спільної роботи, візуалізації є:

Платформа Moodle (<https://moodle.org/>) — безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням, що дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії вчителя/вчительки, учнів та адміністрації закладу освіти. Надає можливість подавати навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, веб-сторінка; урок як сукупність веб-сторінок з можливим проміжним виконанням тестових завдань); здійснювати тестування та опитування школярів з використанням питань закритого (множинний вибір правильної відповіді та зіставлення) і відкритого типів; учні можуть виконувати завдання з можливістю пересилати відповідні файли. Система має широкий спектр інструментів моніторингу навчальної діяльності учнів.

Moodle має у своєму інструментарії:

форми здавання завдань;

дискусійні форуми;

завантаження файлів;
журнал оцінювання;
обмін повідомленнями;
календар подій;
новини та анонси;
онлайн-тестування;
Вікі-ресурси.

Платформа Google Classroom (<https://classroom.google.com>) — це сервіс, що пов'язує Google Docs, Google Drive і Gmail, дозволяє організувати онлайн-навчання, використовуючи відео-, текстову та графічну інформацію. Учитель/ка має змогу проводити тестування, контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання, коментувати й організовувати ефективне спілкування з учнями в режимі реального часу. Основним елементом Google Classroom є групи. Функціонально групи нагадують структурою форуми, оскільки вони дозволяють користувачам легко відправляти повідомлення іншим користувачам. Завдяки сервісу для спілкування Hangouts учні та вчитель/ка мають змогу вести онлайн-бесіди в режимі реального часу з комп'ютера або мобільного пристрою, учасники/учасниці команди можуть показувати свої екрани, дивитись і працювати разом над усім. Така трансляція автоматично публікуватиметься на YouTube-каналі. Також платформа дозволяє за допомогою Google-форм збирати відповіді учнів і потім проводити автоматичне оцінювання результатів тестування.

Zoom (zoom.us/download) — сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Для цього потрібно створити обліковий запис. Безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, однак на період пандемії сервіс зняв це обмеження. Zoom підходить для індивідуальних та групових занять. Користувачі можуть використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті чи смартфоні. До відеоконференції може підключитися будь-який(а) користувач/ка за посиланням або

ідентифікатором конференції. Уроки можна запланувати заздалегідь, а також зробити посилання для постійних зустрічей у певний час. У платформу вбудована інтерактивна дошка, яку можна демонструвати учням. Крім того, є можливість легко й швидко перемикається з демонстрації екрана на інтерактивну дошку.

LearningApps.org ([LearningApps.org](https://learningapps.org)) — онлайн-сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Їх можна використовувати в роботі з інтерактивною дошкою або як індивідуальні вправи для учнів. Дає змогу створювати вправи різних типів на різні теми. Цей сервіс є додатком Web 2.0 для підтримки освітніх процесів. Конструктор *LearningApps.org* призначений для розробки, зберігання та використання інтерактивних завдань з різних предметів. Тут можна створювати вправи для використання з інтерактивною дошкою [27].

Kahoot (<https://kahoot.com>). Сервіс для створення навчальних інтерактивних вправ; для проведення контрольних робіт, зрізів знань, тестів й оцінювання в ігровій формі. Запитання тестів відображатимуться лише на вчительському екрані — ноутбуці чи проекторі. А на гаджетах дітей будуть тільки чотири варіанти відповіді, з яких треба обрати правильний. Учитель може робити опитування яскравими, що подобається дітям: додавати фото, малюнки, відео чи графіку. Також є можливість увімкнути на сайті режим усіляких бонусів [28].

Пропонуємо учням 3-4 класів початкової школи декілька творчих завдань із використанням сучасних технологій навчання. Наприклад:

- створити *рекламу* улюбленій книжці, прочитаному твору, фільму, казці тощо;
- підготувати *комікси* за мотивами казки, фільму, мультфільму за таким алгоритмом дій: згадати найяскравіші епізоди прочитаної улюбленої казки (фільму, мультфільму), намалювати ці епізоди з невеличким описом та репліками персонажів, що зображені на малюнках, тобто учням потрібно створити графічне представлення та текстовий опис про конкретну інформацію;

- переглянути фрагмент казки без звуку, а потім озвучити те, що відбувається;
- прослухати аудіоказку та знайти ілюстрацію до неї з-поміж представлених на екрані інтерактивної дошки;
- виконати інтерактивні вправи, що розміщені на платформі *LearningApps.org* або створені вчителем відповідно до виучуваної теми;
- виконати вправу-вікторину до теми «Українські народні казки»;
- виконати завдання у вигляді *пазлу*;
- скласти алгоритм написання переказу (4 клас). На інтерактивній дошці представлено перелік дій до написання переказу. Учням слід в правильній послідовності розставити дії, які слід виконати під час написання переказу (або «Скласти план написання есе»)

Використання онлайн-сервісу *Kahoot* для прикладу можна застосувати під час вивчення теми «Іменник» (3 клас).

У верхній частині екрану відкривається чотири віконця з варіантами відповідей, учневі необхідно вибрати лише одну правильну.

Пропонуються відповіді у такій послідовності:

1. Іменник вказує на ознаку предмета.
2. Іменник вказує на кількість предметів.
3. *Іменник вказує на предмет і особу.*
4. Іменник вказує на дію предмета.

Серед запропонованих правильна лише 3-я відповідь, яку учень має обрати (у гаджеті учень побачить зображення з правильною відповіддю).

Або пропонуємо учням вибрати правильне написання іменників. У віконцях подаються слова:

1. *настя,*
2. Чорне Море,
3. *карпати,*
4. Котигорошко.

Правильною відповіддю є четверта.

У кінці виконання таких завдань, учень бачить на екрані гаджета кількість правильних відповідей і відповідні бали.

За допомогою онлайн-платформи пропонуємо урок з літературного читання у вигляді *квесту* на тему «Біографія Лесі Українки» (3 клас), який проводиться безпосередньо в класі. Учні об'єднують у 3-4 творчі групи.

1-е завдання для першої групи носить теоретичний характер. Для його виконання учні використовують платформу *LearningApps.org*.

Для учнів 2-ї групи пропонуємо виконати завдання: Знайти біографічні про письменницю за допомогою електронної бібліотеки.

Для 3-ї групи учнів завдання полягало у створенні фотоколажу про дитинство, юність і зрілі роки Л. Українки.

Наступним є колективне завдання для всіх на основі зібраного і представленого матеріалу всіх трьох груп скласти презентацію.

Презентація використовується для зручного наочного представлення навчальної інформації.

Проблема використання інноваційних технологій є актуальною, особливо це стосується методики навчання рідної мови та літературного читання в початковій школі. Особливо поєднання інформаційно-комп'ютерної, ігрової та інтерактивної технологій дає змогу вчителю початкової освіти формувати гармонійну, всебічно розвинену особистість, яка у майбутньому може стати конкурентноспроможною, креативною, здатною швидко реагувати на нові виклики часу.

Подальшого вивчення потребує виявлення інформаційних можливостей електронних підручників та розроблення авторських комп'ютерних програм. Використання сучасних педагогічних технологій сприяє реалізації ідей Концепції Нової української школи в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ до розділу 2

1. Андреев А. Л. Компетентная парадигма в образовании: опыт философско-педагогического анализа. Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19–27.
2. Закон [України «Про освіту» www.pedrada.com.ua > article](http://www.pedrada.com.ua)
3. Нова українська школа: порадник для вчителя (навчально-методичний посібник), Чернівці, 2018. С. 11
4. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 111 с.
5. Типова освітня програма [Електронний ресурс]. Доступно: ru.osvita.ua > program-1-4
6. К. І. Пономарьова. Формування комунікативної компетентності молодшого школяра у процесі навчання української мови. Посібник, Київ, 2019. С. 130
7. Онопрієнко О. Компетентнісно зорієнтовані задачі як засіб формування математичної компетентності учнів. Початкова школа. 2013. №3. С.23– 26.
8. Куніцина В. М., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение: Учеб. для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
9. Логвинова Р.П. Розвиток комунікативної компетентності учнів. Режим доступу: ru.osvita.ua
10. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. СПб.: Питер, 2004. с. 63-74
11. Krumsvik R. Situated learning and digital competence / R. Krumsvik // Education and Information Technology. – 2008. – № 4 (13). – pp. 279–290.
12. Ковчин Н. Інформаційно-цифрова компетентність учня в контексті економічної шкільної освіти. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб.тез доповідей учасників всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 12 березня 2019 р.) / за заг.ред., О.В.Овчарук. – Київ.: Інститут

інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019 – 108 с.

13. Хоцінська А.С., Мазко О.П. Сутність інформаційно-цифрової компетентності учнів початкових класів [Електронний ресурс]. Доступно: [eprints.zu.edu.ua > contents](http://eprints.zu.edu.ua/content)

14. Биков В. "Моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням інтернет-технологій", К., Педагогічна думка, 2008. С. 127.

15. Закон України, Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. [Електронний ресурс]. Доступно: zakon.rada.gov.ua/go/537-16

16. Данилюк С., "Використання Інтернет-технологій в освітньому процесі: формування професійної компетентності майбутніх філологів": монографія, Черкаси, Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. С. 368.

17. Концепція, Нова українська школа. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

18. Савченко О, "Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися", Український педагогічний журнал, № 1, 2015. С. 85-97.

19. «Портрет випускника початкової школи, розроблений відповідно до структури освітніх результатів на засадах компетентнісного підходу», Початкова школа : навчальне видання, К., УОВЦ Оріон, 2017. С. 5-6.

20. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А. Українська мова : підручник для 3 кл. Київ : Освіта, 2017. 192 с.

21. Вашуленко М. В., Дубовик С. Г., Васильківська Н. А. Українська мова: підр. для 4 кл. К. : Освіта, 2018. 192 с.

22. Нова українська школа – Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/.../nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

23. Педагогические технологии: учебное пособие для студентов педагогических специальностей. Под общ. ред. В. Кукушина. «Педагогическое образование». Ростов на Дону: Март, 2002. 320 с.

24. Пентилюк М. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Ленвіт, 2005. 400 с.

25. Хващевська О. Сучасні педагогічні технології в навчанні молодших школярів. Наукове електронне видання: «Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти». № 8. 2018. С. 51-61

26. Дистанційне навчання в загальноосвітній школі: потреба чи неминучість? Режим доступу: ru.osvita.ua > [edu_technolog](#)

27. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі

28. 5 онлайн-сервісів для опитування учнів. Режим доступу: osvitoria.media

РОЗДІЛ 3

Т. С. Нінова

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Гуманістична парадигма ініціювала застосування особистісно-діяльнісного підходу у навчанні. Дослідницький метод у порівнянні з іншими дидактичними методами – є вищим етапом процесу пізнання, який зумовлює формування мислення учнів, дає можливість розвинути їх творчі здібності, виховує ініціативу і самостійність у навчанні.

Сучасний етап розвитку національної освіти характеризується посиленням уваги до питань формування дослідницьких умінь учнів молодших класів, створення відповідних умов для реалізації особистого інтелектуального і творчого потенціалу розвитку дітей [1]. Гуманістичні пріоритети ґрунтуються на унікальності особистості, створенні умов для розвитку і реалізації здібностей кожної дитини шляхом її залучення до дослідницької діяльності, навички даної діяльності повинні бути закладені у початковій школі.

Залучення дітей до науково-дослідної та проектної діяльності на ранній стадії загальної освіти дозволяє виявити, а надалі і розвинути їх інтелектуальні та творчі здібності. Діти молодшого шкільного віку за природою є дослідники й зі значним інтересом приймають участь у різноманітних дослідницьких проектах. В той же час, результативність досліджень і набуття учнями навичок дослідницької діяльності багато в чому залежить від умінь організації даного процесу учителем. Завдання учителя – створити такі педагогічні умови, які б сприяли поступовому розвитку в учнів самостійності і системності мислення, знань правил проведення досліджень, творчого підходу до справи в залежності від віку, сформованості психічних процесів і рівня набутих знань.

Сучасний підхід до педагогічного процесу початкової школи передбачає не лише навчальні і виховуючі функції вчителя, але й стимулювання прагнення

учнів до саморозвитку, створення умов їх самовдосконалення. У зв'язку з цим перед вчителем стоїть проблема вибору ефективних методів організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, яка забезпечить стимулювання до самостійного пізнання та практичної навчальної діяльності учнів.

Формування навичок дослідницької діяльності у дітей викликає зацікавленість дослідників різних напрямів. За результатами сучасних психологічних і педагогічних досліджень Ю. Бабанського, Л. Венгера, Н. Ветлугина, Н. Піддякова, І. Зверева, В. Запорожец, І. Лернера, А. Савенкова, Г. Щукиної впливає висновок про те, що розумовий розвиток дітей 5-7 років значно вищий, ніж це вважали раніше. Практичний досвід сучасних дітей, їх досвід спілкування з іншими, розвиток сучасних інформаційних технологій, його речеве пізнання докільля приводить до формування різноманітних знань. Не зважаючи на візуально-образний характер мислення, діти можуть усвідомлювати не тільки зовнішню сторону предметів і явищ, але і окремі складні зв'язки і закономірності. З. Калмикова, А. Матюшкин, І. Якиманська встановили, що дослідницька робота сприяє розвитку мислення дітей. Дослідницьки вміння, згідно встановленим положенням С. Рубинштейна, Л. Тихомирова, А. Савенкова, М. Піддякова, А. Піддякова, С. Арсенова забезпечують оптимальні умови для набуття практичного досвіду і розвитку творчого потенціалу, особистості в цілому.

Основою поняття «навчально-дослідницька діяльність» слугують праці П. Гальперина, В. Давидова, Н. Талізної, А. Маркової, у яких розглянуто навчальну діяльність, її функції й структуру,

Особливості організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів досліджували В. Андреев, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Давидов, О. Долян, О. Савенков, Я. Кодлюк, А. Леонтович, М. Маркова, Т. Мієр, О. Обухов, М. Олексієв, В. Паламарчук, З. Плохій, О. Савченко, О. Савенков, Т. Чернецька, Л. Фоміна та ін.

Термін «дослідницьке навчання» М. Кларін [2] розглядає як організований і керований учителем процес, для здійснення якого учень ставиться в ситуацію, коли дитина самостійно вирішує пізнавальну проблему. О. Савенков зазначає, що дослідницьке навчання побудоване на основі природного прагнення дитини до самостійного вивчення навколишнього середовища та відзначає, що головною метою дослідницького методу є формування в учнів здатності до самостійного, творчого оволодіння новими способами діяльності в будь-якій сфері людської культури [3, с. 5-6]..

Глибокі дослідження Т. Мієр у даному напрямі привели до такого визначення: «навчально-дослідницька діяльність є видом навчальної діяльності, яка здійснюється в урочний і позаурочний час як процес відкриття учнями суб'єктивно нових знань і способів дій на основі пізнавальної самостійності та взаємодії з іншими» [4, с. 52]

Дослідники відмічають важливість набуття знань і вмінь проведення наукового дослідження, яке дає дитині перспективу сформуванню й розширити інструментарій пізнання світу, закріпити потребу в інтелектуальному самовдосконаленні [5].

Формування дослідницької компетенції потребує ознайомлення дітей з етапами дослідної діяльності з першого року навчання у школі. Досить часто вчителі не вважають за потрібне розвивати цю компетенцію в учнів першого класу. Однак, незважаючи на те, що дослідницька робота учня першого класу у повній її структурі неможлива, що пов'язано з нестачею набутих знань та вмінь учнів (діти не вміють читати, писати, аналізувати, не мають початкових знань про структуру досліджень), на наше переконання, учнів в цьому віці потрібно орієнтувати на дослідницьку діяльність та вчити методичним прийомам її виконання.

Такий підхід дає основу для розвитку у дітей пізнавальної самостійності у навчанні. Термін «пізнавальна самостійність» було введено в науковий обіг М. Махмутовим [6]. За його переконанням дитина, якій властива пізнавальна самостійність, спроможна у майбутньому систематизувати, планувати,

регулювати та активно здійснювати пізнавальну діяльність без стороннього керівництва, що є важливою особливістю сучасної людини, яка задіяна у будь-якій галузі діяльності.

Важливість формування навчально-дослідницьких вмінь учнів відзначають вчені [7, 8, 9]. Н. Падун [8] виділяє такі етапи: підготовчий (ознайомлення з технологіями дослідження, методами, зразками дій); формування навчально-дослідницьких умінь (мотивація, ознайомлення зі змістом і структурою навчально-дослідницьких умінь та їх значення, навчання виконання окремих дій і формування вміння в цілому, застосування вмінь на конкретних вправах), удосконалення умінь (застосування вмінь у нових умовах), оцінка досягнутих результатів (висновки, перевірка гіпотез, рефлексія).

Разом з тим, на нашу думку, у педагогічній науці недостатньо розроблені питання технології формування навчально-дослідницьких умінь школярів. Вивчення досвіду роботи вчителів початкової школи середніх загальноосвітніх закладів показало, що володіння методикою формування дослідницьких вмінь в учнів має інтуїтивний характер, чітко сформульованих методичних рекомендації у вчителів немає і проведення роботи з формування дослідницьких умінь учнів початкової школи не має системного характеру.

Метою дослідження є визначення методичних підходів щодо поетапного формування навчально-дослідницьких умінь в учнів молодших класів.

У нашій роботі ми розглядаємо підготовчий етап у формуванні навчально-дослідницьких умінь в учнів початкової школи. Найбільш доцільним організувати дослідницьку діяльність при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і навчального предмета „Природознавство”, важливою метою вивчення яких є «формування природознавчої компетентності школярів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, формування ціннісного ставлення до природи та людини». Тобто, у самій меті предмета закладено формування навчально-

дослідницьких умінь учнів, крім того цьому сприяє сам досліджуваний природничий матеріал та закладені у програмі навчального предмета екскурсії, навчальні та дослідницькі проекти [10].

Гуманістична парадигма ініціювала застосування особистісно-діяльнісного підходу у навчанні. Зростання ролі дослідницького методу у порівнянні з іншими дидактичними методами – є вищим етапом процесу пізнання, що зумовлює розвиток мислення учнів, дає можливість проявити їх творчі здібності, формує ініціативу і самостійність у навчанні. Насьогодні сучасним підходом є STEM-освіта. Це не тільки методика, це певний підхід, модель сучасного навчання. STEM — це аббревіатура зі слів: Science (наука) Technology (технології) Engineering (інженерія) Mathematics (математика). Саме ці напрями лежать в основі STEM-освіти. У означеному підході найважливішу роль відіграє набуття нових знань дослідним шляхом і розвиток вміннь їх практичного застосування, коли учні не просто набувають знання але й ознайомлюються з новими напрямками розвитку наук та інженерії. Завдання початкової школи сформувати бажання пізнавати, досліджувати світ, розуміти йогота навчитися застосовувати на практиці свої знання. Тобто в основі такої освіти лежить формування в учнів наукового сприйняття світу.

При формуванні дослідницьких умінь та спрямувань в учнів молодшої школи наукові знання з різних галузей наук органічно поєднуються, що у майбутньому приведе до органічного поєднання різних галузей науки для пояснення будь-яких природних і технічних явищ та процесів. Відбувається інтеграція наукових знань, що дозволе учневі отримати цілісні, комплексні наукові знання. Такий підхід позитивно зарекомендував себе у багатьох країнах, STEM-освіта і базується на цьому підході.

Застосування практичних методів, зокрема досліду й експерименту, потребують від учителя особливої уваги до організації навчального процесу, оскільки керувати самостійною практичною діяльністю школярів дуже складно. Тому важливо не тільки розкрити методику проведення дослідів і експериментів, але й розуміти сутність явищ, знати процес його організації,

насамперед, організації самостійної пізнавальної діяльності молодших школярів.

Існують чотири шляхи цього питання: багатократне повторення дослідів; удосконалення технічних систем і приладів; урахування чинників, що впливають на досліджуваний об'єкт; попереднє планування експерименту, що дає змогу якнайповніше врахувати специфіку досліджуваного об'єкту та можливості приладового забезпечення. Специфіка дослідної діяльності полягає в тому, що вона допомагає побачити явище, так би мовити, "в чистому вигляді", зокрема: уникати впливу побічних факторів, досліджувати явище в різних умовах, припиняти дослідний процес на будь-якій стадії та повторювати необхідну кількість разів, вивчати його більш ретельно, ділити на окремі частини, виділяти цікаве. Таким чином, досягається глибина дослідження сутності явищ і законів природи, підвищується обґрунтованість висновків, що можуть бути зроблені на основі досліду. Навчальний дослід – це елементарний експеримент. Він є одним із найважливіших методів пізнання природи, фактором накопичення чуттєвого досвіду. Інформація, здобута таким шляхом, є основою певних теоретичних узагальнень, висновків, встановлення або підтвердження вже засвоєних закономірностей. За допомогою досліду відбувається глибше пізнання об'єктів природи.

Процес дослідництва складається з підготовки до проведення дослідів (учителя та учнів) і виконання дослідницької роботи. Вчитель, готуючись до проведення дослідів, експерименту повинен проаналізувати зміст навчання, встановити міжпредметні зв'язки, які він має використати в процесі дослідно-експериментальної діяльності, спланувати досліди чи експерименти з урахуванням рівня загальної підготовки школярів, а також підготовленості їх до проведення досліду, експерименту. Ураховуючи вікові особливості учнів, важливо передбачити, щоб демонстрації передували самостійному експерименту та практичній роботі. За таких умов, демонстрації, що їх здійснює вчитель, з урахуванням психолого-педагогічних принципів наочності, дають змогу чітко акцентувати увагу учнів на об'єкті або процесі, що

вивчається. Разом із тим, професійна постановка вчителем демонстраційного експерименту виконує роль своєрідної інструкції, яка полегшує учням виконання дослідів під час практичних, домашніх експериментальних робіт.

У першому півріччі шкільного навчання дітей проводиться вступний етап, який передбачає виконання дитиною, за бажанням, різних видів творчих і практичних робіт (малюнки, поробки, прості досліди, усні розповіді, казки, моделювання тощо), які розкривають близькі і цікаві для дітей теми: «Тварини в моєму домі», «Квіти для мами», «Мої захоплення», «Різнокольорові квіти» та інші (див. Додаток А). Цікавим є фантастичний і творчий напрям у роботах учнів: малювання неіснуючої тварини, рослини, поробки з природного матеріалу казкового героя, вигадування фантастичної розповіді, сучасної казки «Що буде, якщо ...», створення моделей техніки майбутнього з використанням конструкторів, природного та покидькового матеріалу тощо. За результатами виконання робіт учитель може оцінити рівень розвитку креативного мислення учня, його інтерес до виконання такого виду завдань, здатність до творчості, уявлень, рівень просторового мислення, уміння висловлювати свої думки, розповідати, пояснювати, спілкуватися і відстоювати свою позицію.

Наступним етапом є проведення ряду тренувальних занять з ознайомлювати учнів з методикою проведення дослідницької діяльності за методикою О. Савенкова [2]. Важливою частиною цих занять є обрання теми (об'єкта) дослідження, доцільним є загальні теми: «Що я знаю ...», «Хто живе поряд з нами». Робота проводиться груповим методом. Для цього кожній групі дітей роздаються картки із зображенням живих об'єктів (рослини, тварини), неживого природного об'єкта (малюнок води, Сонця і планет, крейди та інше), предмета діяльності людини (малюнок або модель літака, трактора, машини, компас, книга) або інші для вибору об'єкту дослідження. Бажано учням надавати не більше 3-4 карток із зображеннями, при цьому потрібно обирати такі картинки, які дозволяють учителеві розказати про різні методи дослідження даного предмету, а саме: спостереження, опитування, аналіз літератури, особистий досвід тощо. Учитель повинен підготувати до заняття

яскраві картинки предметів, які діти можуть описати, ще краще мати натуральну наочність (предмети, рослини, невеликі тварини, моделі). Молодим дослідникам пояснюється, що їх завдання зібрати якомога більше даних про об'єкт з різних джерел та підготувати про нього доповідь.

Далі, у процесі обговорення з учнями, формується план дій з дослідження обраного об'єкта. Обговорюються питання: «З чого потрібно почати дослідження?», «Яким чином ми можна дізнаватися про обраний об'єкт?». Зазвичай діти пропонують розглянути об'єкт, прочитати про нього в книзі, пошукати про нього в комп'ютері, спитати інших. Вчителю потрібно заготовити картки, які визначають можливі методи дослідження: малюнок ока – спостерігати, малюнок книги – знайти матеріал в літературі, малюнок комп'ютера – знайти матеріал в інтернеті, малюнок людини – спитати у інших або у фахівця, знак оклику – подумати самому, малюнок рук – провести експеримент. Учитель вивішує картинки на дошці, а у процесі бесіди картки викладаються на стіл кожною з груп учнів. Учнями можуть бути запропоновані певні методи дослідження, про інші методи розповідає учитель, або логічно підводить учнів до висновків про необхідність інших методів для визначення всіх характеристик досліджуваного об'єкта (див. Додаток Б).

Спочатку картки розкладаються безсистемно, але по мірі появи ідей при обговоренні картки складаються згідно логіки пізнання. У бесіді встановлюємо послідовність можливих методів дослідження: подумати самому, поспостерігати, спитати у інших, подивитися в книгах і комп'ютері, провести експеримент. Учні можуть замалювати картинку на окремих листках і створити теку дослідника, у яку будуть складати матеріал своїх досліджень, згідно розміщених карток, тобто за методами отримання інформації. Одночасно складається план виконання дослідження, визначаються характеристики об'єкта, які нас цікавлять, для чого проводиться дослідження. Потрібно обговорити способи фіксування отриманих результатів дослідження, це можуть бути малюнки, схеми, певні позначки, які для дитини будуть зрозумілі. По мірі

питань обговорення у групах замітки поміщують у теку з файлами згідно картинки (методу) отримання знань про об'єкт.

Далі методом групової роботи (у позаурочний час) збирається інформація про обраний об'єкт визначеними методами, фіксуючи отримані дані малюнками, схемами, позначками, які поміщують в теку у відповідний розділ. Доцільним є використання матеріалу особистих спостережень, дитячих енциклопедій, інтернету, вислови фахівців, розповіді батьків. В кінці підводяться підсумки про те, що дізналися, що можемо розповісти іншим. Це є достатньо складно для дитини, але пропонуваній підхід систематизує пізнання, розвиває мислення, мову, інтерес учнів. Таким чином у процесі роботи дітей поступово вчать не тільки методам дослідження та складанню плану його проведення, але й методам аналізувати, виділяти головне, фіксувати отримані дані, спілкуватися, слухати інших, вести діалог тощо.

У другій половині першого класу діти вже вміють читати, мають первинні навички письма, можуть задавати питання і відповідати на них. Відповідно і розширюються рамки дослідницької роботи, яка включає не тільки малюнки, але й збір друкованої інформації, розробляються правила планування дослідження. На перших етапах план проведення дослідження складається спільно з учителем, батьками в процесі обговорення обраної теми дослідження. Відповідно отриманих знань і вмінь учні здатні виконати дослідницькі проекти запропоновані у навчальних програмах для учнів першого класу початкової школи з курсу «Я досліджую світ».

Прикладом найпростіших дослідів є вивчення станів води. Обов'язковою на початковому етапі є підготовка інструкції до виконання досліду, яка спрямовує виконання і спостереження учнів. Обов'язковим є формування висновків та їх фіксація у вигляді малюнків, фото, опису тощо.

Мета дослідів: формування навичок спостерігати, робити висновки, узагальнювати отримані знання.

Дослід 1. Поставте перед собою маленьку тарілочку і влийте трішки води на дно. Поспостерігайте за формою і рухом води. Що ви бачите? Чи має вода

чітку форму? Чи змінює вода форму, якщо її налити у стакан? Зробіть висновок за своїми спостереженнями. *Висновок:* вода текуча, не має певної форми, займає об'єм будь-якої форми.

Дослід 2. Опустіть у склянку з водою чайну ложку. Чи бачимо ми її? Поставте прозорий стакан з водою на текст. Дивіться зверху, крізь шар води. Чи можна побачити букви, прочитати текст? Долейте води в стакан, виміряйте висоту шару води через який ви ще бачите текст. Запишіть і замалюйте результати досліду. Чи завжди вода прозора? Чи впливає забруднення на прозорість води? Чим забруднюється вода? Уявіть, як відчувають себе водні тварини і рослини у брудній воді? Як ми можемо їм допомогти? Згадайте, де ви бачили чисту прозору воду і де брудну? Пригадайте: влітку, у тиху погоду можна побачити дно річки, водорості та річкових тварин. *Висновок:* вода прозора, у чистій воді живуть тварини і рослини.

Дослід 3. Піднесіть склянку з водою до обличчя, помахайте рукою у напрямі носу, понюхайте воду. Чи має вода запах? Який у неї запах? Повторіть дослід з різною водою: з крану, річки, колодязя. Чи відрізняються запахи у різної води. *Висновок:* чиста вода не має запаху, безбарвна. Брудна має забарвлення та запах.

Дослід 4. У склянки з водою покладіть сіль, цукор, крейду, камінець. Що спостерігаєте? Додайте у стакани ще води, чи розчинилися крейда і камінець. *Висновок:* у воді цукор, сіль розчиняються, а крейда і камінці ні. Вода має властивість розчиняти чимало речовин. Є розчинні і нерозчинні речовини.

Дослід 5. Налийте у 2 тарілки води, попередньо виміряйте кількість води мірним стаканом. Залиште одну тарілку води відкритою на день на підвіконні, іншу прикрийте пакетом. Через день виміряйте кількість води у тарілках. Чому кількість води змінилася? *Висновок:* вода має здатність випаровуватися.

Дослід 6. У склянку з водою додаємо кілька крапель олії. Чи розчиняється олія у воді? Які шари ви бачите у склянці, який верхній? Подумайте чому так відбувається? *Висновок:* олія не розчиняється у воді, олія легша за воду.

Дослід 7. Візьміть дзеркальце і подихайте на нього. Що ви спостерігаєте? Надломіть стеблину рослини і торкніться зламом дзеркальця. Що ви спостерігаєте? Висновок: вода міститься в ґрунті, під землею, в атмосфері, у водоймах, у горах, у рослинах, тваринах, людині.

Дослід 8. Налийте повну пробірку забарвлену воду кімнатної температури і закрийте її корком зі скляною трубкою. Позначимо рівень води смужечкою. Опустимо пробірку у гарячу воду. Що спостерігаємо? Вода у склянці піднялася, її стало більше. А тепер опустимо пробірку у склянку з холодною водою. Що спостерігаємо? Рівень води у трубочці знизився. Висновок: рідини при нагріванні розширюються, а при охолодженні стискаються.

Дуже важливо, щоб учитель правильно керував спостереженнями дітей, їхнім мисленням, щоб учні самостійно дійшли до потрібних висновків. Наприклад, запитанням «Що ви спостерігаєте?» — учитель спрямовує увагу дітей на певне місце приладу, на хід процесу; «Чому це відбувається?» — примушує шукати пояснення причинності явища; «Який висновок із цього можна зробити?» — спонукає до мислення, розкриває суттєві ознаки; «Де можна спостерігати подібне явище у природі?» — привчає дітей зіставляти свої спостереження з процесами явищ природи. Учитель допомагає учням правильно сформулювати висновки, зробити узагальнення. Досліди проводять у такому темпі, щоб діти змогли запам'ятати всі етапи роботи, пояснити послідовність спостережуваного явища, кінцеві наслідки роботи.

Демонстрація досліду проводиться у класі перед усіма учнями найчастіше вчителем. Демонстрування дослідів на уроках природознавства проводиться у таких випадках: коли потрібно пояснити явище, яке незручно спостерігати у природі, виробничий процес, ознайомити учнів із найпростішими законами природи; коли досліди складні для самостійного виконання учнями; коли досліди небезпечні.

Поради для вчителя.

1. Усвідомлення учнями мети й питань, які треба з'ясувати, ставлячи дослід. Тільки тоді вони свідомо поставляться до експерименту. Для цього

вчитель проводить вступну бесіду, у ході якої і доводить дітям необхідність постановки досліду.

2. Чітка, повна інструкція з техніки виконання досліду. Ця інструкція може бути дана вчителем в усній формі, записана на дошці або наведена у підручнику. У деяких випадках учитель може попросити дітей переказати дану їм інструкцію.

3. Контроль вчителем за ходом проведення досліду, необхідна корекція дій школярів, діагностика сприймаючого. Учитель слідкує, щоб діти самостійно виконували інструкцію, при необхідності допомагає.

4. Спрямування на самостійність висновків дітей за результатами проробленого досліду.

5. У результаті обов'язково провести бесіду, яка пов'язує результати досліду з процесами у природі, життям людини.

Учні проводять різноманітні природознавчі дослідження, які є початком більш серйозних дослідів із хімії, біології, фізики. Учитель ставить перед дітьми проблему і звертає їхню увагу на обладнання, яке використовуються у дослідженнях. За допомогою вчителя школярі визначають предмет дослідження, формулюють його мету і завдання, дають йому назву і висувають припущення, яке може підтвердитися у ході дослідження, а може і не підтвердитися. Припущення полягає в тому, яким діти уявляють собі результат дослідження. Таким чином формується гіпотеза дослідження.

Другий клас початкової школи орієнтований на закріплення отриманих знань з виконання досліджень, набуття досвіду групових та індивідуальних досліджень згідно програми початкової школи, придбання нових уявлень про особливості діяльності дослідника. Діти вже можуть спостерігати за досліджуваним об'єктом за планом, оформлювати результати дослідження у вигляді таблиць, схем, малюнків (див. Додаток В).

Робота здійснюється у таких напрямках: знайомство з теоретичними поняттями дослідницької діяльності, такими, як дослідження, інформація, знання, експеримент; виконуються групові та індивідуальні дослідження

відомими методами і за визначеним планом з різних тем. Формуються вміння здійснення дітьми розумових дій (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікацію, встановлення причинно-наслідкових зв'язків у природі) з використанням діаграми Венна (див. Додаток Г) та виконання самостійних робіт, якими передбачено оперування певною інформацією. Програмою пропонуються різні теми проєктних дослідницьких робіт учнів другого класу: «Як тварини готуються до зими?», «Червона книга України», «Пташина їдальня», «Збережемо життя ялинці» та інші.

У третьому класі збільшується складність дослідних завдань. Учні продовжують знайомитися з теорією дослідження, окресленням завдань дослідження, його структурою, методами дослідження. В учнів третього класу активність вища, вони пропонують більше цікавих і неординарних підходів та пропозицій у здійсненні дослідницької діяльності. Учні самостійно можуть виконувати дослідження з використанням наявних знань та умінь. Учні здатні проводити опитування, постановку простих дослідів (при консультуванні учителя, батьків). Хід дослідження обговорюється на заняттях з дослідницької діяльності, учителем надається консультативна допомога. До кінця року частина учнів здатна з достатнім ступенем самостійності обрати тематику дослідження, скласти план дослідження, визначити один два завдання свого дослідження, знайти матеріал, представити повідомлення з демонстрацією. Потрібно відмітити, що вчитель не повинен обмежувати творчу активність дітей, а саме: нав'язувати своє бачення плану виконання або проведення певних дослідження. Вплив учителя повинен бути рекомендаційний, особливості мислення дітей можуть привести до незвичайних висновків, експериментів, акцентів на окремих якостях, які дорослі не вважають важливими, а це і є особливості дитячої творчості. Пропоновані теми для учнів третього класу: «Звідки береться пил?», «Чому не можна випалювати стерню?», «Як зберегти тепло і світло в нашому домі?» та інші.

Дослід 9. З'ясувати, як змінюється довжина тіні залежно від розташування джерела світла над глобусом. Мета досліду: дізнатися, яку форму має Земля, що

таке глобус, як змінюється тінь від предметів залежно від розташування Сонця над горизонтом. Розташуємо лампу над глобусом таким чином, щоб вона освітлювала один бік глобуса, який звернений до неї. На протилежному боці глобуса ви побачите тінь. Простежте, яка тінь утворилася у цьому досліді. Яка вона завдовжки? Чому?

Змінимо положення лампи відносно глобуса. Лампа розташована над глобусом, і світло падає під прямим кутом. Як змінилася тінь? Чому? Як змінюється довжина тіні від глобуса залежно від освітлення? Висновок: довжина тіні залежить від висоти Сонця над горизонтом.

Дослід 10. Чому буває день і ніч? Дізнатися, що таке доба, як відбувається зміна дня і ночі на Землі.

Уявіть собі, що яблуко – це Земля, а спиця – це вісь Землі. Простромлюємо яблуко спицею, це буде вісь, навколо якої обертається Земля. У верхній частині, де вісь виходить – це Північний полюс, а внизу – Південний полюс. У Землі вісь обертання – не металева спиця, а невидима, уявна лінія, навколо якої обертається планета. Давайте розглянемо глобус. На глобусі ми бачимо земну вісь, яка проходить крізь центр і перетинає поверхню в точках, які називаються Північним і Південним полюсами. Завдяки руху Землі навколо своєї осі на зміну дню приходить ніч. День і ніч складають добу, яка триває 24 години. За цей час Земля робить повний оберт навколо своєї осі.

Змоделюємо добове обертання Землі, щоб зрозуміти, чому і як відбувається зміна дня і ночі. Глобус розташуємо так, щоб увесь його бік, обернений до лампи, був освітленим, а протилежний – занурений у тінь. Межа світла й тіні ніби поділяє глобус зверху вниз навпіл. – Як ви вважаєте, на якій частині глобуса буде день? – Чому? Обертаймо далі глобус проти годинникової стрілки із заходу на схід – так обертається Земля навколо своєї осі. Подальше обертання глобуса навколо осі показує, як нові ділянки Землі виходять із тіні на заході, потрапляючи під сонячні промені, а на сході однакові з ними за площею ділянки поринають у тінь. Так день змінює ніч. Висновок: день змінюється ніччю і навпаки. День буває на тому боці, що звернений до Сонця і добре

освітлений. Протилежний бік лежить у тіні, там у цей час – ніч. Протягом доби кожна частина Землі певний час перебуває на сонячному боці планети, а решта часу – на темному. Земля робить повний оберт навколо своєї осі за добу, за 24 години. Цей рух постійний і не переривається ні на мить.

Дослід 11. Мета дослід: з'ясувати, як відбувається зміна пір року.

Нехай лампа у нас буде Сонцем. Поставимо її на стіл і рухатимемо Землю-глобус навколо Сонця. Пересунемо лампу таким чином, коли до Сонця повернуто Північну півкулю Землі-глобуса. В такому положенні Північна півкуля отримує більше тепла, ніж Південна, тому в Північній півкулі літо, а в Південній зима. Ми живемо у Північній півкулі й улітку наша півкуля нахилена до Сонця, вона найбільше освітлена, сонячне проміння приносить до неї більше тепла, дні стають довшими, а ночі коротшими. Земля обертається далі. Пересунемо Землю таким чином, щоб Сонце розташувалося над екватором і освітлювало і Північну, і Південну півкулі. В північній півкулі настає осінь, а в Південній – весна. Північна півкуля віддаляється від Сонця й починає охолоджуватися. Дні стають коротшими. Пересуваємо Землю далі, яка все більше обертається до Сонця Південною півкулею. На північну півкулю потрапляє менше сонячного тепла, сонячні промені падають косо і слабо прогривають півкулю, полуденна висота Сонця над лінією горизонту найменша, стає дедалі холодніше, тривалість дня неухильно зменшується і настає зима. А в Південній півкулі в цей час настає літо. Земля обертається далі. Знову Сонце розташовується над екватором Землі, його проміння падає прямовисно на земну поверхню. У Північній півкулі настає весна, стає тепліше, дні починають збільшуватися. У Південній півкулі настає осінь. Далі рухаємо Землю-глобус навколо Сонця. І тепер наша планета обертає до Сонця Північну півкулю. Сонце стоїть високо над головою. У Північній півкулі – літо, у Південній півкулі – зима. Висновок: зміна пір року відбувається внаслідок нахилу земної осі та обертання Землі навколо Сонця.

Дослід 12. Установимо гномон перпендикулярно до поверхні Землі. Від гномона впаде тінь. У тому місці, де закінчується тінь, ставимо мітку.

Вимірюємо відстань від гномона до мітки. Результат вимірювання й буде довжиною тіні, яка впала від гномона. Провести вимірювання впродовж дня, спостерігати за довжиною тіні. Висновок: за тінню від гномона можна визначити висоту Сонця над горизонтом.

Проблемне питання: В Україні, під Новий рік, у продажу з'явилися свіжі черешні. Передбачте: звідки їх привезли.

У четвертий рік навчання дослідницька робота виходить на новий рівень, стає більш аналітичною. В результаті школярі здатні самостійно здійснювати дослідницьку роботу за обраною темою, використовуючи різні шляхи пошуку інформації і методи дослідження, відбирати необхідний матеріал, оформлювати результати готового проекту у вигляді презентацій і самостійно представляти його. Важливим є проведення передбачень результатів роботи, тобто висування гіпотез (див. Додаток Д).

При цьому ми виділяємо певні етапи, які простежуються у формуванні розумових дій учнів.

Перший етап – мотивація дослідження (чому пропонуються такі умови для проведення дослідження?). Розрізняють зовнішню мотивацію, яка надається ззовні вчителем, заради певної мети, та внутрішню, яка передбачає інтерес до самого процесу та предмету діяльності. Внутрішня мотивація притаманна не всім учням, але у процесі вивчення курсу, поглиблення хімічних знань така мотивація стає переважаючою у більшості школярів. Тобто, перший етап, це виникнення стану зацікавленості.

Другий етап – ознайомлення учнів з майбутньою пізнавальною діяльністю і знаннями, які необхідні для її виконання. Учитель може виділити знання теоретичного плану, які необхідні для дослідження (властивості речовин, умови проведення досліду, вплив різних факторів тощо) та знання про сам процес діяльності (з чого починати, у якій послідовності виконувати дії тощо).

Третій етап – побудова схеми проведення дослідження, ходу його виконання та складання плану дослідницької роботи у відповідності до поставленої мети.

Наприклад: перевірити поведінку протікання досліду в інших умовах (середовище, нагрівання тощо), використовуючи наукову та довідникову літературу проаналізувати властивості речовин та сполук, які використовуємо у роботі. Проектування результатів дослідницької роботи (мислений експеримент).

На цьому найскладнішому та найважливішому етапі доцільна допомога вчителя, але цю допомогу учитель може надати тільки за бажанням учня.

Четвертий етап – виконання дослідної роботи у відповідності до складеного плану та її корегування з боку вчителя у разі необхідності.

П'ятий етап – аналіз одержаних результатів, співставлення наслідків проведеного експерименту з передбачуваною гіпотезою та підготовка висновків. На даному етапі можливі консультації учителя.

Шостий етап – написання висновків та оприлюднення результатів дослідницької діяльності на занятті.

Формування активного самостійного мислення учнів вимагає проведення учнів по всім етапам, найважливішими з яких є перший та третій. Якщо у процесі виконання дослідницької роботи учень з'ясує, що тих знань які він має недостатньо для досягнення поставленої мети, пояснення дослідженого явища або передбачення деяких характеристик об'єктів у нього з'являється прагнення до розуміння даних явищ, пошуку шляхів виходу з даної ситуації. Окремим учням необхідно допомогти у знаходженні шляхів розв'язання даного протиріччя. Спрямувати учня на поглиблення знань, на пошук відповідей, переконати його що він зможе виконати дослідження – є завданням вчителя. Де перед учнями немає ніякої проблеми, там немає активної пошукової дослідницької діяльності.

Таким чином, розвиток мислення та творчих здібностей учнів проходить через мотиви, інтереси, пізнавальні запити, що сприяє більш глибокому

розвитку мислення у порівнянні із звичайними методиками проведення практичних робіт. Звичайно, формування творчої активності учнів потребує певних знань та вмінь самого учителя, який повинен бути професіоналом, компетентною людиною, проявляти інтелектуальну та творчу ініціативу.

Велике значення має практична спрямованість проведеного дослідження. Учнівські наукові дослідження природничого і екологічного спрямування характеризуються органічним поєднанням теоретичних знань і навичок експериментальної діяльності. Досить ефективним є колективні дослідження будь-якої проблеми, у розв'язанні якої кожен відіграє свою певну роль.

В процесі виконання наукового дослідження учні вчать самі формувати проблеми, висувати та обґрунтовувати різні причини її виникнення, проводити експериментальні дослідження, робити висновки.

З усього розмаїття дослідницької діяльності учнів можна виділити три основні: а) теоретичні дослідження; б) прикладні, дослідно-проблемні; в) системні дослідження за єдиною програмою.

Теоретична дослідна робота спрямована на вивчення літературних джерел з певної теми, підготовку доповідей, статей, тематичних конференцій.

Більшість прикладних, дослідно-проблемних досліджень проводяться у вигляді індивідуальних експериментальних досліджень регіонального або місцевого характеру. Наприклад, вивчення біологічного складу ресурсів своєї місцевості, чистоти водойм, якості об'єктів навколишнього середовища.

Практика педагогічної діяльності показує, що найбільш часто проводяться прикладні та дослідно-проблемні дослідження.

Третій вид – комплексні дослідження вводяться у старших класах. Такі дослідження передбачають організацію досліджень за однією програмою шкільного екологічного моніторингу різних напрямів.

На сучасному етапі відсутні педагогічно обґрунтовані вимоги до організації та здійснення дослідницької діяльності учнів. На рівень учнівської роботи впливають: рівень вмінь постановки експерименту і планування своїх дій, проведення моделювання та прогнозування результатів досліджуваних

явищ та процесів. Виконуючи роботу, учні повинні розуміти, що важливо не просто проводити спостереження, поставити експеримент, але й встановити сутність досліджуваних явищ, прослідкувати зміни, які відбулися порівнюючи з попередніми дослідженнями, а що залишилося не змінним.

Підбір тем здійснюється виходячи з реалій життя. Все, що досліджується для учнів повинно бути особистісно значимим, підвищувати їх інтерес та рівень знань. Але теми, які пропонуються не повинні виходити за рівень розвитку учнів та перевищувати їх психолого-фізіологічні можливості. Дослідницька діяльність повинна викликати бажання працювати, а не відштовхувати своєю складністю та незрозумілістю.

Головне завдання вчителя – збудження пізнавального інтересу до теми дослідження, розкриття її важливості як для рішення проблем свого села, міста, так і особисто для розвитку самого учня, його удосконалення та набуття досвіду практичної дослідницької діяльності.

Основним об'єктом дослідження можна вважати екосистему, її складові та зв'язки.

В організації дослідницької роботи учитель повинен надати консультації учневі:

- у виборі теми дослідження, обґрунтуванні необхідності такого дослідження, формуванні мети і гіпотез;
- у виборі об'єкта дослідження, прийомів та методів роботи;
- в апробації та розробці методик дослідження, виборі та підготовці обладнання, приладів, реактивів;
- у складанні плану послідовності дій, плануванні експерименту;
- в організації щоденника спостережень і реєстрації результатів дослідження;
- в обробці зібраного та одержаного експериментального матеріалу, формуванні висновків, рекомендацій.

У ході дослідження учитель повинен прагнути розвивати в учнів розуміння унікальності навколишнього середовища, формувати екологічну

свідомість, особисту відповідальність, вміння передбачати віддалені наслідки нерациональної діяльності людини в навколишньому середовищі.

Основні етапи дослідницької діяльності

1. Підготовчий. Збір матеріалів, даних про об'єкт дослідження, підбір літературних джерел, необхідного обладнання, вибір методик дослідження.

2. Експериментальний. Підготовка обладнання до роботи, відбір проб, їх підготовка до аналізу, виконання дослідження.

3. Аналітичний. Аналіз одержаних матеріалів, співставлення з даними інших досліджень, висунення закономірностей, проблем.

4. Описовий.

Складання звіту про виконану роботу відбувається за планом:

- актуальність обраної теми дослідження;
- мета та завдання дослідження;
- літературний огляд з посиланнями на використані літературні джерела;
- експериментальна частина (опис відбору та підготовки дослідження, опис використаного обладнання і його підготовка, методика виконання, результати дослідження);
- аналіз одержаних результатів дослідження;
- висновки та пропозиції;
- список використаних літературних джерел.

5. Інформаційний. Ознайомлення колективу класу, школи з одержаними матеріалами (публікація результатів дослідження, випуск листівок, повідомлень, презентацій).

6. Практичний. Особиста участь у заходах з охорони та збереження довкілля, виступи з доповідями та сповіщеннями на конференціях, пропаганда природничо-екологічних знань.

Проведення дослідницьких робіт з природничо-екологічного моніторингу сприяє інтеграції знань учнів, їх закріпленню та набуттю компетентностей у дослідній діяльності, поглибленню природничих і екологічних понять,

розумінню екологічних процесів і явищ, формуванню вмінь їх наукового пояснення.

Тобто, дослідницька діяльність екологічного характеру сприяє становленню екологічного мислення учнів. Результатом є те, що учні можуть орієнтуватися у екологічних ситуаціях, пояснювати їх з наукової точки зору, приймати адекватні рішення, переносити, застосовувати і трансформувати свої знання у різноманітні екологічні ситуації, а це є ознакою росту рівня їхньої екологічної культури

Звичайно, такий підхід потребує певних знань та вмінь самого учителя, який повинен бути професіоналом, компетентною людиною, проявляти інтелектуальну та творчу ініціативу.

Спираючись на методику проведення дитячих досліджень можна виділити наступні етапи виконання науково-дослідних робіт учнями четвертого класу початкової школи: мотивація; вибір напрямів досліджень; постановка завдань; висування гіпотези; вибір методів дослідження; фіксація та попередня обробка даних; обговорення результатів досліджень, перевірка гіпотези; оформлення результатів роботи; грамотне представлення результатів дослідницької роботи.

Критеріями у сформованості дослідницьких умінь учнів початкових класів є:

1. Практична готовність учнів до здійснення досліджень проявляється у тому, що дитина самостійно вибирає значущу для нього тему проекту, намічає кроки роботи з даної теми, застосовує різні тощо), оформляє і представляє результат (продукт) своєї роботи.

2. Вмотивованість дослідницької діяльності учнів розглядається нами як прагнення дитини дізнаватися нове, робити певні дії для пошуку цікавих знань, брати участь у виконанні проекту. Учень виявляє пізнавальну активність у процесі вирішення навчальних проблем, інтерес до нових тем і способів роботи. Критерій проглядається появи в дітей мотивів, пов'язаних з веденням дослідницької діяльності: від вузьких соціальних мотивів (домогтися похвали)

до широких пізнавальних (бажання навчитися способам знаходження інформації).

3. Прояв креативності (оригінальність) в дослідницькій діяльності дітей враховувалося в підходах до вибору теми, визначення завдань дослідження, у продуктивності при знаходженні рішень проблем; за оригінальністю підходів до вибору шляхів дослідження, створення нового продукту, оформлення та представлення результатів проекту, вмінню з різних сторін і позицій бачити досліджуваний предмет.

4. Ступінь прояву самостійності. Особливістю молодшого шкільного віку є те, що в навчально-пізнавальній діяльності керівна роль належить вчителю чи іншим дорослим. Як правило, предмет дитячого дослідження лежить в межах зони найближчого розвитку дитини, йому складно впоратися з дослідженням без сторонньої допомоги. Однак, у міру оволодіння вміннями дослідницької діяльності, участь дорослих у його роботі скорочується, а позиція педагога змінюється від керівника до організатора, помічника, консультанта.

Оцінка кожного з даних критеріїв співвідносилася з рівнями сформованості умінь дослідницької діяльності молодших школярів

1. Початковий рівень характеризується появою зовнішніх мотивів до ведення дослідження, можливістю за допомогою вчителя знаходити проблему і пропонувати різні варіанти її вирішення. На початковому етапі діти здатні виконувати елементарні короточасні дослідження у межах окремих етапів проекту за аналогією та за допомогою дорослих. Спостерігається володіння основами знань з організації своєї дослідницької роботи, деякими простими дослідними вміннями. Прояв креативності можна розцінювати як невисокий.

2. Продуктивний рівень має такі характеристики: стійкі внутрішні і зовнішні мотиви до ведення дослідницької роботи, є бажання самостійно виконувати (індивідуально або з групою) дослідження у рамках проекту. Учень має певні знання про проектну діяльність, володіє вміннями здійснення навчального дослідження (може визначити мету і завдання дослідження за допомогою педагога або самостійно, працювати з інформацією); показує

можливість оригінального підходу до вирішення проблеми, поданням результату роботи за темою проекту.

3. Креативний рівень можна визначити наступним чином: проявляється постійний інтерес до ведення різного роду досліджень, можливість самостійно і творчо підходити до вибору теми дослідження, вміння ставити мету, завдання, знаходити способи вирішення поставлених завдань; високий ступінь самостійності в реалізації роботи на всіх етапах дослідження; вміння оригінально представити результат діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Уміла організація дослідницької діяльності учнів ході вирішує декілька освітніх завдань: активізація та актуалізація знань, які отримали учні в процесі шкільного навчання, систематизація знань; ознайомлення з науковим матеріалом, який не міститься у навчальних програмах школи; формування стійких пізнавальних інтересів учнів і навичок самоосвіти; розвиток умінь міркувати, аналізувати, порівнювати, формувати власні висновки в контексті досліджуваної теми; формування умінь публічно представляти результати свого дослідження.

Готова методика виконання досліду, в більшості випадків, спонукає учнів механічно виконувати завдання, не думаючи над його змістом та послідовністю виконання дій, результатом чого є те, що виконавши значну кількість лабораторно-практичних робіт з курсу вони не можуть виконати найпростіше завдання дослідницького характеру. Тому, в організація дослідницької роботи повинна, в першу, чергу сприяти розвитку творчої активності учнів, вмінь складати план проведення досліду та самостійно робити висновки за результатами виконаної експериментальної роботи, а вчитель повинен не тільки надавати методичну допомогу у засвоєнні прийомів виконання робіт, але й допомагати в оволодінні учнями доступних для них наукових методів дослідження природних явищ і процесів.

Маючи знання і вміння, набуті при виконанні практичних робіт, школярі вчаться розв'язувати проблемні задачі теоретичного й експериментального характеру.

Одним із шляхів перетворення учнів з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності є організація його участі у навчально-дослідницькій діяльності. Навчальна дослідницька діяльність - це спеціально організована, пізнавальна творча діяльність учнів, яка за своєю структурою відповідає науковій діяльності, що характеризується цілеспрямованістю, активністю, предметністю, вмотивованістю і свідомістю, результатом якої є формування пізнавальних мотивів, дослідницьких умінь, суб'єктивно нових для учнів способів діяльності з отримання знань. Такий підхід створює основу для подальшого розвитку учнів, можливості формування інтересів і навичок наукових досліджень у старших класах, їх участі у роботі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів Малої академії наук. Разом із загально-освітніми навчальними закладами науково-дослідницькою діяльністю учнів активно опікуються позашкільні навчальні заклади, що є справжніми творчими лабораторіями для учнівської молоді, яка має нахил та бажання займатись науковою роботою. Наукові товариства, гуртки, творчі об'єднання та Мала академія наук з мережею секцій різних наукових напрямів створюють оптимальні організаційно-педагогічні та дидактичні умови для наукових досліджень творчо обдарованих і талановитих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ до розділу 3

1. Проект Концепції «Нова школа: простір освітніх можливостей». – К.: МОН України, 2016. – 40 с.
2. Кларин, М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) /М. В. Кларин. – Рига, НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с. – Режим доступу: http://pedlib.ru/Books/7/0030/7_0030-7.shtml#book_page_top
3. Савенков, А. И. Методика исследовательского обучения младших школьников./ А. И. Савенков. – Самара: Учебная литература, 2004. – 80 с.
4. Мієр, Т. І. Дидактичні засади організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: дис... докт. пед. наук: 13.00.09 – теорія

навчання / Т. І. Мієр // Національна академія педагогічних наук України. Інститут педагогіки. – Київ, 2017. – 594 с.

5. Бекрешева, Л. О. Сучасні підходи до визначення поняття науково-дослідницька робота школяра/ Л. О. Бекрешева. – Режим доступу: http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/4_3.pdf

6. Махмутов, М. И. Проблемное обучение / М. И. Махмутов. – Москва: Педагогика, 1975. – 367 с.

7. Андреев, В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В.И. Андреев. -- Москва: *Высш. шк.*, 1981. - 240 с

8. Падун, Н. О. Навчально-дослідна діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів /Падун Н. О. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – №1. – С. 90 – 93.

9. Недодатко, Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теорія та історія педагогіки / Недодатко Н. Г. // Харківський державний педагогічний університет. ім Г. С. Сковороди. – Харків., 2000. – 24 с.

10. Природознавство. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. – Київ: МОН України, 2017. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-rochatkovoyi-shkoli>

11. Черненко, Г. М. Формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства / Г. М Черненко // – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11946/1/Chernenko.pdf>.

12. Пичугин, С. С. Учебно-исследовательская деятельность младших школьников на уроках математики / С. С. Пичугин // Начальная школа. – 2008. – № 6. – С. 43–49.

13. БайбараТ. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навчальний посібник. / Тетяна Миколаївна. Байбара. – Київ : Веселка, 2008. –334 с.

14. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Д. Бех. – Київ: Либідь, 2003. – 344 с.6.Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів / Волкова Н.П. – Київ : Академія, 2001. -567 с.
15. Гільберг Т. Навчально-дослідницька діяльність на уроках природознавства /Т. Гільберг, Т. Сак// Учитель початкової школи, 2014. – No 7-8. – С.15–17.
16. Кисель Л. Дослідницька діяльність на уроках літературного читання / Л. Кисель // Учитель початкової школи, 2017. – No1 –С. 28 –31.
17. Коломієць М. Навчально-дослідницька діяльність дітей молодшого шкільного віку / М. Коломієць// Завучу. Усе для роботи. –2015. – No 9-10. – С.25–29.
18. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія] / С. М. Мартиненко. – Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. –434 с.
19. Мешкова А.В. Дослідницька діяльність молодших школярів та основа формування дослідницьких умінь/ А.В. Мешкова // Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи. – Ніжин: НДУ ім..М.Гоголя, 2018. – С.157-159.
20. Мешкова А.В. Формування дослідницьких умінь молодших школярів на уроках природознавства/ А.В. Мешкова // Педагогічний альманах : збірник наукових праць студентів / за заг. ред. Є.І.Коваленко – Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 2018. – С.141-144.
21. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України. – 2012. – No.1. – С. 41 –49.

Напрями вибору тем дослідної роботи учнів молодших класів

об'єкти
живої
природи

людина

об'єкти неживої
природи

фантастичні об'єкти
природи.

Ілюстрації послідовності проведення експериментального
дослідження учнями 1 класу

Спостереження, вибір теми:

Подивитися

Послухати

Відчути

Мета, завдання, пошук інформації.

Подивитися в книгах

Пошукати в Інтернеті

Поспілкуватися з іншими

Планування і проведення дослідження, підсумки

Подумати

Дослідити

Порахувати, записати дані

Формулювання висновків, оформлення і представлення результатів

Записати висновки, замалювати про що дізналися

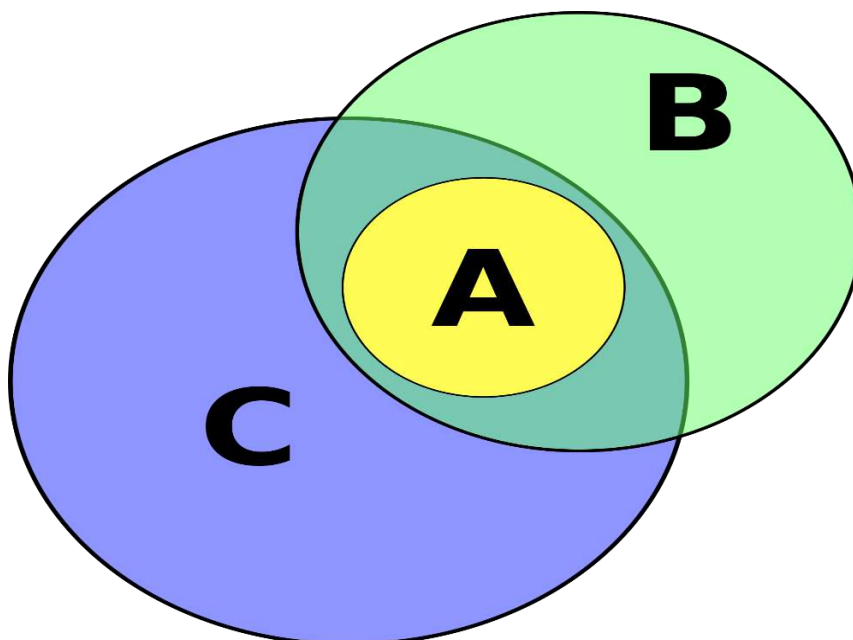

Розповісти іншим про те, що пізнали

Послідовність проведення експериментального
дослідження учнями 3 - 4 класів

Діаграма Вена

В -відмінне, С – відмінне, А – спільне для В і С

Наприклад:

В – ялина, вишня, сосна, калина (дерев'янисті рослини)

С – ромашка, тюльпан, папороть, кукурудза (трав'янисті рослини)

А – квіткові рослини (вишня, калина, ромашка, тюльпан, кукурудза)

ДОДАТОК Д

Дослідницькі уміння учнів початкової школи

Дослідницькі уміння	клас			
	1	2	3	4
Спостереження, обстеження, опис властивостей	•	•	•	•
Вимірювання	•	•	•	•
Постановка питань до об'єктів дослідження	•	•	•	•
Побудова гіпотез	•	•	•	•
Пошук доказів, збір та обробка інформації			•	•
Встановлення причин і наслідків			•	•
Формулювання узагальнень і висновків			•	•
Планування і проведення експерименту				•
Опис та оформлення результатів дослідження				•
Підготовка презентації				•
Захист дослідницької роботи				•

Наукове видання

Зобенько Наталія Анатоліївна

Нінова Тетяна Степанівна

Яцина Світлана Миколаївна

**Розвиток особистості молодшого школяра
засобами інноваційних технологій
(на матеріалі природничо-гуманітарних дисциплін)**

Монографія

Підписано до друку 18.01.2021
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Обл.-арк. 13,58
Ум-друк. арк. 12,69 Тираж 300 прим.

Видавець ДП «Черкаський НДІТЕХІМ» .
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5318 від 04.04.2017 р.
Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 50-14-46,